Rudi Van Doorslaer

GENTENAARS IN DE INTERNATIONALE BRIGADEN

MOTIVATIES VOOR HET VRIJWILLIGERSCHAP IN EEN POLITIEK-MILITAIR KONFLIKT

Mannen zijn er die van om het even waar komen
en duistere en frappante vergelijkingen maken
simpele lieden zijn er, dronkaards
en geheelonthouders
zij verwarren vrijheid dood liefde de herinnering aan hun moeder
de geschiedenis van hun leven hun vaderland
hun liefdes
in eenvoudige bewoordingen en gebaren van sneeuw.

Naar Achille CHAVEE,
uit « *La Brigade Internationale* ».

INLEIDING EN PROBLEEMSTELLING

Dit artikel is bedoeld als mikro-voorstudie voor de behandeling van alle Belgische vrijwilligers voor de Internationale Brigaden.

De doorlichting van de probleemstelling voor de Gentse « Interbrigadisten » werd ons als het ware opgedrongen door de toestand van het bronnenmateriaal. Voor Gent hadden wij namelijk de beschikking over

een belangrijk parketdossier (1). Daarmee konden wij voor het eerst de beperktheid van ons ander bronnenmateriaal op een degelijke manier aanvullen. Verklaren wij ons nader.

Door de aard van de Brigaden zelf en de manier waarop de vrijwilligers ook in Vlaanderen werden geworven, naar Spanje gekanalizeerd en achteraf in de Brigaden zelf gevolgd krijgt men in bijna alle bronnen informatie over een beperkt aantal vrijwilligers (2). Precies over deze vrijwilligers namelijk die vóór hun vertrek reeds in de politieke of syndikale strijd hadden gestaan, die in het milieu van de Kommunistische Partij waren gekend. Opnieuw vindt men diezelfde personen terug tijdens de Tweede Wereldoorlog. De anderen, de anoniemen, waarvan wij oorspronkelijk het bestaan slechts konden vermoeden, kwamen daarin slechts sporadisch aan bod. Zowel de dossiers van het administratief centrum van de Brigades in Barcelona, als het archiefonderzoek in de *Servicios Documentales* in Salamanca, konden aan dit euvel maar gedeeltelijk verhelpen. Zoals gezegd doorbrak slechts de bestudering van dit volumineus gerechtelijk dossier deze beperktheid.

♣

De vraag die zich bij de studie van deze beperkte groep onmiddellijk stelt is deze van de representativiteit. Totnogtoe slaagden wij erin 1.100 namen terug te vinden van Belgen die naar Spanje vertrokken om dienst te nemen in de Brigaden. Voor sommigen onder hen beschikten wij

(1) Rijksarchief Beveren-Waas, *Rechtbank van Eerste Aanleg te Gent*, Bundel niet-vervolging (november 1936-juli 1937), griffienummer 30.596. Wij zagen ons verplicht, op vraag van de heer Prokureur-generaal bij het Hof van Beroep te Gent, de namen van de personen die in dit gerechtelijk dossier voorkwamen slechts met initialen te publiceren. Wij vragen de lezer hiervoor begrip op te brengen. Wij oordeelden trouwens dat voor dit artikel niet zozeer de namen belangrijk waren, maar veeleer de daden die werden gesteld en de motivaties die er aan de basis van lagen.

(2) De andere belangrijkste archiefbronnen die wij voor het opstellen van dit artikel gebruikten zijn de volgende :

— *Dossiers van de administratieve diensten van de Internationale Brigaden*. 150 in aantal. Met dank aan Albert De Coninck. (via de A.V.E.R. — *Amicale des Anciens Volontaires pour l'Espagne Républicaine*, Parijs). Schaduwarchief Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog.

— *Lidkaarten van de Belgische « Vriendenkring van vrijwilligers voor het Republikeins Spanje »*. Opgesteld in 1947, 127 in aantal. Met dank aan Ward Adriaens.

— *Servicios Documentales — Salamanca (S.D.S.)*. Het dokumentatiecentrum van Salamanca bewaart de archieven die tijdens en na de burgeroorlog door de Nationalisten op de Republikeinen werden buitgemaakt. Het bronnenmateriaal is in twee grote sekties verdeeld, een politiek-sociale afdeling (*Politico-Social*/P.S.) en een militaire (*Militar*/S.M.). Verder is de afdeling P.S. opgesplitst in een reeks geografisch ingedeelde paketten. De hiernavolgende paketten werden geraadpleegd : Barcelona (B), Cartagena (J.E.), Castellon (T), Lerida (S), Madrid (M) en Valencia (V). Wij bedanken hierbij kollega Luk Kongs voor de waardevolle hulp die hij ons verleende bij het op het spoor komen en bewerken van de archieven in Salamanca. Dank ook aan Dr. Pedro Ruiz de Ulibarri die ons de toelating verleende deze oud-politiearchieven te raadplegen.

— *Ministerie van Volksgezondheid, Dienst Oorlogslachtoffers* (MVG/DO). Dossier Dienst Opzoekingen, Dokumentatie en Overlijdens (Dienst O.D.O.), diverse dossiers statuten : Politiek Gevangene (P.G.), Burgerlijk Weerstander (B.W.), Weerstander door de sluikpers (P.W.). Speciaal moeten wij een woordje van dank richten aan Mevr. Van der Stiggel die steeds met veel bereidwilligheid ons werk heeft vergemakkelijkt.

— *Archieven van het Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn* (O.C.M.W.) te Gent. Oud-archief Commissie van Openbare Onderstand (C.O.O.). Wij danken graag de Heren Plasschaert, Van de Putte en Van der Speeten. Zonder hun hulp waren wij niet in de mogelijkheid geweest deze archieven te raadplegen.

slechts over heel summiere gegevens ; bewijs daarvan het feit dat wij voor 385 de geboorte- en verblijfplaats niet terugvonden. De reden daarvoor is vrij eenvoudig : de overgrote meerderheid van deze vrijwilligers behoorde tot een vrij lage sociale klasse, waarover nu eenmaal weinig biografische gegevens in de klassieke bronnen voor het grijpen liggen. De wel geïdentificeerden verdeelden zich als volgt : 132 uit de Brusselse agglomeratie, 355 uit Wallonië en 227 uit Vlaanderen. Aangezien wij precies 68 namen van personen uit de Gentse agglomeratie (3) op het spoor kwamen vormen dezen een 30 % van het totaal aantal geïdentificeerde Vlamingen in Spanje. Wij moeten hierbij beklemtonen dat het bronnenmateriaal voor Gent vollediger is en dit uiterraad ook het aantal geïdentificeerde personen beïnvloedt.

♣

Voegen wij hier nog aan toe dat het niet in onze bedoeling lag een gedetailleerde studie te maken van de militair-technische inbreng van de Gentse vrijwilligers op het aktieterrein in Spanje. Veeleer willen wij op zoek gaan naar de achtergronden en de drijfveren van deze personen. Deze wortelen uiteraard in de Vlaamse samenleving, zodat deze studie relevanter kan genoemd worden voor de rol van katalysator die de Spaanse burgeroorlog in België vervulde (en voor de Kommunistische Partij van België die zich als het ware met deze vrijwilligers had vereenzelvigd) dan voor die burgeroorlog zelf.

1. DE BURGEROORLOG IN SPANJE EN DE OPRICHTING VAN DE INTERNATIONALE BRIGADEN

Om duidelijk te maken welke gebeurtenissen en motieven ook in Gent een rol speelden bij het vertrek of de aanwerving van vrijwilligers voor de I.B. dienen wij eerst een kort, onvolledig en schematisch overzicht te geven van wat aan de basis lag van de oprichting van dit wel biezonder vrijwilligerskorps.

Na jarenlange sociale en politieke spanningen in Spanje brak op 17 juli 1936 een militaire opstand uit tegen de Republiek. In de grote steden en arbeiderscentra van het land stonden de militairen echter tegenover de inderhaast bewapende linkse milities en aan de wettige regering trouw gebleven soldaten en politiekrachten. In de ekonomisch vitaalste streken van het land grepen de opstandelingen aldus naast de macht. Deze aanvankelijk gunstige uitgangspositie voor de Republiek ging echter vlug verloren. Verantwoordelijk daarvoor waren vooral de algehele desorganizatie van de centrale regering en de snelle hulp die de rebellen ontvingen van Duitsland en Italië. De kern van het opstandelingenleger — bestaande uit Marokkaanse huurlingen en het

(3) Behorend tot de stedelijke agglomeratie van Gent rekenden wij : Gent, St-Amandsberg, Gentbrugge en Ledeberg.

vreemdelingenlegioen — werd met Duitse en Italiaanse vliegtuigen over de Straat van Gibraltar gebracht wat de militaire krachtsverhoudingen drastisch wijzigde. De in een losse — soms onbestaande — struktuur verenigde politieke milities bleken niet opgewassen tegen de militair geschoolde beroepssoldaten en drie maanden na het uitbreken van de opstand rukten Franco's troepen op naar Madrid. Pas toen verschenen de Internationale Brigaden voor het eerst op het krijgstoneel.

Het was van bij het uitbreken van de burgeroorlog in Spanje duidelijk dat dit konflikt moeilijk binnen de eigen nationale grenzen kon opgesloten blijven. Op het Iberisch schiereiland kwamen de diverse politieke en ideologische tendenzen, zoals ze na de Eerste Wereldoorlog op internationaal niveau waren gegroeid, tegenover elkaar te staan. Op initiatief van Groot-Brittannië en Frankrijk werd begin september 1936 in Londen een « Niet-interventie komitee » samengeroepen. Zowat alle Europese landen, met inbegrip van Italië, Duitsland en de Sovjetunie sloten er zich bij aan. In de praktijk voerden de as-landen hun tussenkomst echter meer en meer op. Begin oktober desolidarizeerde de Sovjetunie zich van dit internationale zelfbedrog en begon op haar beurt de hulp aan de Spaanse republiek op te drijven. Het is in het kader van deze ideologisch-politieke tegenstellingen en internationale machtsverhoudingen dat ook de oprichting van de Internationale Brigaden moet gezien worden.

Vooraf dient nog een opmerking gemaakt over deze voorgeschiedenis van de oprichting van de I.B. Het direkte Russische en Komintern-initiatief terzake werd lange tijd en in vele bronnen tegengesproken. Dit is vrij normaal gezien men uit kommunistische hoek steeds de nadruk wou leggen op het spontane karakter van het ontstaan en de ontwikkeling van de Brigaden. Wat het organizatorische aspekt betreft is dit zeker de waarheid geweld aandoen. Hierop komen wij zo dadelijk terug. Wat de vrijwilligers zelf betreft is dit in essentie een juiste weergave van de gebeurtenissen. Wij zullen op deze problematiek voor de Gentse vrijwilligers uiteraard dieper ingaan. Daarnaast geven verschillende — historische — werken vrij uiteenlopende versies van de ontstaansgeschiedenis van de Brigaden (4). Feit is dat tal van vrijwilligers naar Spanje trokken maanden vóór de eigenlijke oprichting van de I.B. Over deze oprichting nu de volgende schets.

Reeds op 21 juli 1936 werd op een bijeenkomst van de Komintern en de Profintern (de internationale kommunistische vakbondsorganizatie) in Moskou besloten een diskrete niet openlijke hulp te verlenen aan de Republiek. Een paar dagen later, de 26ste juli besliste de Profintern in Praag financiële steun te geven. Daarnaast zou op deze vergadering ook zijn voorgesteld

(4) De meest volledige versie vonden wij terug bij Andreu CASTELLS, *Las Brigadas Internacionales de la guerra de España*, Barcelona, Ariel, 1974. Daarnaast raadpleegden wij ook Hugh THOMAS, *The Spanish Civil War*, Penguin Books, 1971 ; Jacques DELPIERRE DE BAYAC, *Les Brigades Internationales*, Paris, Fayard, 1968 ; Georges SORIA, *Guerre et révolution en Espagne*, Tome 3, Le Tournant, Paris, Livre Club Diderot et Laffont, 1976.

een legergroep van 5.000 man op te richten, te werven onder de linksgezinden van diverse landen ([5]). De sovjetambassadeur in Madrid, Moses Rosenberg, stelde echter in een rapport niet de vorming van een eenheid van 5.000 voor, maar een vooraf georganizeerd legerkorps, degelijk bewapend en onder Komintern bevelvoering. Ook de Russische militaire advizeurs pasten hun plannen voor de meer uitgebreide organizatie van de werving van vrijwilligers in die zin aan. Nog in augustus zouden in Parijs besprekingen hebben plaatsgegrepen tussen leiders van de Franse en Italiaanse kommunistische partijen onder voorzitterschap van Thorez, sekretaris-generaal van de Franse kommunistische partij. Eind augustus, begin september hechtte Stalin zijn goedkeuring aan dit initiatief ([6]). Maurice Thorez kreeg vervolgens de opdracht dit projekt aan de Spaanse regeringsleiders voor te leggen. Met het Rosenbergrapport op zak bezocht hij een reeks Spaanse steden en voerde informatieve besprekingen met diverse politieke leiders ([7]). Niet enkel de anarchisten maar ook bepaalde socialistische kringen waren echter niet erg ingenomen met dit plan. Men argumenteerde dat de buitenlandse vrijwilligers gerust konden ingeschakeld worden in de bestaande milities. Daardoor zouden ze echter onder Spaanse bevelvoering komen te staan en niet onder de politieke leiding van de Kommunistische Internationale. De anarchisten, die in de Brigaden uiteraard het paard van Troje van Moskou zagen, voegden daar nog aan toe dat zij niet in de eerste plaats manschappen, maar wapens nodig hadden.

De militaire toestand — zoals gezegd, stonden de troepen van Franco midden september aan de poorten van Madrid — liet de Republikeinse regering echter weinig keuzemogelijkheden. Een voorlopige overeenkomst werd bereikt. De Brigaden konden genieten van een volledige autonomie, ook in de bevelvoering. Een internationaal Militair Komitee zou als tussenschakel dienen met de Generale Staf van het Republikeins Leger. In de schoot van dit Militair Komitee zou een afgevaardigde zetelen van de Spaanse regering. Op 21 of 22 september keerde Thorez naar Moskou terug waar hij door het Politburo van de Kommunistische Partij van de Sovjetunie werd ontvangen.

Vermoedelijk werd pas toen door het Uitvoerend Komitee van de Kommunistische Internationale de definitieve beslissing getroffen de Internatio-

(5) Georges Soria schrijft dat dit een fabel is ontsproten uit de pen van de Spaanse nationalistische geschiedschrijving (SORIA, *op. cit.*, p. 335). Zowel Thomas als Castells nemen aan dat op dat ogenblik reeds een eerste diskussie op internationaal niveau plaatsgreep omtrent de organizatie van de vrijwilligers voor Spanje (THOMAS (H.), *op. cit.*, p. 379 en CASTELLS (A.), *op. cit.*, p. 56.)

(6) Daar waar hij wel het bezoek van Thorez aan Moskou en Stalin op 21 september vermeldt, heeft Thomas geen weet van deze eerste tussenkomst van Stalin, noch van de zending van Thorez. Enkel Castells maakt hiervan melding (CASTELLS (A.), *op. cit.*, p. 58).

(7) Ook de P.C.E. had reeds in die zin kontakten gelegd met de regering. Reeds begin augustus had het Centraal Komitee het plan opgevat om met de vreemdelingen die reeds in Spanje vochten speciale eenheden te vormen, gehecht aan het Vijfde Regiment (deze legereenheid was de vijfde in Madrid en georganizeerd door de kommunisten). Vermoedelijk konden zij op dit terrein bij de regering echter geen voldoende gewicht in de schaal werpen, gezien de terughoudendheid zowel bij sommige socialisten als bij de anarchisten.

nale Brigaden te organizeren en de werving van « militair getrainde » vrijwilligers op gang te brengen ([8]).

Opnieuw werden nu onderhandelingen aangeknoopt met de Spaanse regeringsleiders. Nadat eerst van officiële zijde de term « vreemdelingenlegioen » was opgeworpen, uiteraard onaanvaardbaar voor de kommunisten, werd door de P.C.E. de betiteling « Internationale Brigaden » voorgesteld. Een afvaardiging van de Komintern voerde begin oktober definitieve besprekingen met Martinez Barrio — voorzitter van de *Cortes* — en zette een akkoord in de reeds beschreven zin op papier ([9]).

De 12de oktober kwamen de eerste vrijwilligers in Albacete aan. Vijf dagen lager volgde de toelating de basis voor de I.B. te installeren en pas op 22 oktober werd de oprichting van de Brigaden door de Republikeinse regering officieel toegestaan.

2. HET VERTREK VAN DE GENTSE VRIJWILLIGERS

Op 10 oktober 1936 vertrokken twee Gentenaars, los van elkaar, naar Spanje. De ene, Theodulus De Meyer, was een 28-jarige werkloze textielbewerker, lid van de Kommunistische Partij ([10]). De tweede was H.D., een jonge man van vierentwintig jaar die reeds twaalf stielen en dertien ongelukken had gekend. H.D. trok er per motorfiets op uit om zijn steentje bij te dragen voor de uitbouw voor wat hem een rechtvaardiger wereld leek ; hij was echter ook tuk op avontuur en op zoek naar het geluk dat hij in Gent niet vinden kon.

H.D. was op eigen initiatief en als « geïsoleerde » naar Spanje vertrokken ; voor De Meyer gold dit niet. Op een middag was Kamiel Van Acker,

(8) De sovjethistoricus K.L. MAIDANIK, die kon beschikken over de archieven van het I.M.L., schrijft dat « in de maand september het Uitvoerend Komitee van de Komintern de beslissing trof de Internationale Brigaden te organizeren ». MAIDANIK (K.L.), *Ispanskii proletariat v natsyonalnorevolutsyonnoj voinie*, Academia Nauk SSSR, Institut Istorii, Moskou, 1960, p. 207 en 370. Overgenomen uit CASTELLS (A.), *op. cit.*, p. 59. Ook de onder de hoede van het Instituut voor Marxisme-Leninisme in Moskou gepubliceerde geschiedenis van de Komintern bevestigt deze versie. Het Presidium van het Uitvoerend Komitee van de Komintern besloot in september 1936 tot « de rekrutering tussen de arbeiders van verscheidene landen van militair opgeleide vrijwilligers om deze naar Spanje te sturen ». Aldus het citaat uit het verslag van deze vergadering. Vermoedelijk was dit niet lang nadat het Sekretariaat op 18 en 19 september het rapport van Manuilsky over Spanje bediskussieerde. *Outline history of the Communist International*, Moscow, Progress Publishers, 1971, p. 416 en 436. *Institute of Marxism-Leninism, Central Committee of the C.P.S.U.*, onder de leiding van A.I. Sobolev.

(9) Vermeldt in : LONGO (Luigi), *Le Brigate Internationali in Spagna*, Roma, 1956, p. 44.

(10) *Archieven K.P.B. — Interview met Willy De Coninck*, te Brussel op 13 september 1978.

federaal sekretaris van de K.P.B. ([11]) bij hem aan huis gekomen en had hem gevraagd of hij als vrijwilliger naar Spanje wou vertrekken. Zonder aarzelen was hij op dit aanbod ingegaan ([12]).

Hier ontmoeten wij reeds één konstante die bij de rekrutering van de vrijwilligers naar voor kwam : de rol van de kommunistische organizatie.

De kronologie is in dit opzicht verhelderend. Het konflikt in Spanje brak uit in juli. De kommunistische pers volgde van hij het begin de evolutie van de politieke en militaire gebeurtenissen op de voet. Slechts zelden werd echter gewag gemaakt van de aanwezigheid van buitenlandse vrijwilligers aan de zijde van de volksmilities.

Nog op 5 september 1936 schreef Bert Van Hoorick ([13]), na een bezoek aan Spanje, in *De Roode Vaan* over het gebrek aan buitenlandse hulp voor de Republiek. Hij stelde dat ze niet in de eerste plaats soldaten, maar wapens nodig had ([14]). Pas de tweede week van september werd in de kommunistische pers voor het eerst melding gemaakt van een Belg die sneuvelde aan het Baskische front in Irun ([15]). Het is trouwens zo dat de propaganda en agitatie rond de burgeroorlog in Spanje in september werd geïntensiveerd. Zo werden voor Oost-Vlaanderen zowel in Aalst als in Gent meetings georganizeerd.

---

(11) Van Acker Camillus werd geboren op 31 mei 1902 in Gent en was modelmaker in een metaalbedrijf. Na de Eerste Wereldoorlog was hij lid geworden van de Socialistische Jonge Wacht. Tijdens zijn militaire dienst met de Belgische bezettingstroepen in Duitsland in kontakt gekomen met de Duitse kommunisten, werd hij in 1926 lid van de K.P.B. Het daaropvolgende jaar vertrok hij voor 9 maanden naar de Sovjetunie waar hij de school voor politieke opleiding van de Komintern volgde. In 1932 werd hij samen met Ferdinand Minnaert en de dokwerker Cyriel Verkest in de gemeenteraad verkozen. Naast Minnaert — die echter als senator meer door parlementair werk werd in beslag genomen — was hij in 1936 de voornaamste figuur van de K.P.B. op federaal vlak. Vooral de organizatorische aspekten nam hij voor zijn rekening. In 1938, toen de kommunisten in Gent een zware nederlaag leden bij de gemeenteraadsverkiezingen, werd hij niet meer herkozen. Tot eind 1938 leidde Van Acker de federatie, dan werd hij wegens « taktische » meningsverschillen van zijn leidende funkties ontheven en vervangen door de metaalbewerker Prosper Catrysse. Tijdens de meidagen van 1940 werd hij met vele Gentse kommunisten opgepakt en naar Frankrijk gedeporteerd. Hun konvooi werd echter door de oprukkende Duitse groepen ingesloten, zodat hij in het zog van de vele duizenden vluchtelingen naar huis kon terugkeren. Zijn eerste illegale taak tijdens de bezetting lag op syndikaal terrein. Later — na de Duitse aanval op de Sovjetunie — werd hij naar de partizanen overgeplaatst die hij mede hielp organizeren. Op 16 november 1943 — hij was toen Sektorkommandant van het Belgisch Leger der Partizanen voor het Vlaamse landsgedeelte — werd hij door agenten van de GFP in een café op het Fontainasplein te Brussel neergeschoten toen hij aan de aanbouding wou ontkomen... Enkele uren later overleed hij aan zijn verwondingen. — *Interview met wijlen Jozef Vlaeminck* te Gent op 24 oktober 1973. *Interview met Joseph Van Acker* te Gent op 10 maart 1977. *Gegevens Dienst Bevolking Stad Gent. MVG/DO, O.D.O. en D.P.G. inzake Van Acker Camillus.*

(12) ADRIAENS (W.), *Vrijwilligers voor de vrijheid. De Belgische anti-fascisten in de Spaanse burgeroorlog*, Leuven, Kritak, 1978, p. 111-112. — *Interview met Theodule De Meyer.*

(13) Albert Van Hoorick werd op 31 januari 1915 in Aalst geboren. Nog erg jong was hij reeds in 1936 één van de toonaangevende figuren geworden van de K.P. in Aalst. Hij was lid van het Centraal Komitee en lid van het Bestuur van de V.K.P.

(14) *De Roode Vaan*, 5 september 1936.

(15) *De Roode Vaan*, 12 september 1936. Het gaat hier om René Pasque uit Brussel.

Op 3 oktober publiceerde *De Roode Vaan* voor het eerst een briefje van Vlaamse vrijwilligers in Spanje. Een week later volgde een interview met Robert Dubois (gelegenheidsverslaggever voor *De Roode Vaan* in Spanje) met een vrijwilliger uit Charleroi ([16]).

Alhoewel wij over de kanalen die van het Komintern-besluit tot de toepassing ervan in Gent leidden geen precieze gegevens hebben noch geschreven dokumenten bezitten, kunnen wij met een grote waarschijnlijkheid het volgende schema opstellen. Op 21 of 22 september nam het Uitvoerend Komitee van de IIIde Internationale de beslissing vrijwilligers voor de op te richten Brigaden te werven. De richtlijnen werden doorgegeven naar de diverse sekties. Begin oktober kwam het Politiek Bureau van de Belgische partij samen in de privé-woning van Xavier Relecom, waar een speciale afgevaardigde van de Komintern aanwezig was om de rekruteringsmetoden te bespreken ([17]). Daarna werden op een aantal bijeenkomsten de praktische richtlijnen uitgewerkt en werden de verantwoordelijken voor deze werving — één per federatie — aangeduid. Zoals reeds uit onze tekst kon blijken vertrouwde de partijleiding deze opdracht voor Gent toe aan Kamiel Van Acker ([18]). Pas de tweede week van oktober kwam de organizatie voor de wervingen dus ook in Gent goed op gang.

⁂

Op 23 oktober vertrokken opnieuw 6 Gentenaars naar Spanje. Allen kwamen zij uit de specifieke arbeidersbuurt van het Patershol. De meesten waren buren en woonden in de Plotersgracht. Alhoewel geen leden noch sympatizanten van de Kommunistische Partij vond de politie bij allen sporen van hun kontakt met de partij of met een partijlid net vóór hun vertrek. Van twee onder hen wist men met zekerheid dat zij het lokaal van de K.P. hadden bezocht de dag vóór hun afreis ([19]). Een huiszoeking bij een partijlid in de Plotersgracht leverde bewijsstukken op waardoor nog eens twee Gentenaars en een Duits kommunist als naar Spanje vertrokken konden worden geïdentificeerd ([20]).

---

(16) *De Roode Vaan*, 10 oktober 1936. Dubois verbleef tussen 4 september en 3 oktober in Spanje. Hij was in Oostende geboren op 9 maart 1906. Hij emigreerde naar de Verenigde Staten, maar werd daar wegens zijn revolutionaire aktiviteiten uitgewezen. Terug in België werd hij één van de leidinggevende figuren van de K.P.B. in West-Vlaanderen. In 1939 werd hij gekozen in het uitgebreid Partij-bestuur van de Vlaamse Kommunistische Partij (*Archieven K.P.B.*).

(17) *Interview met Jean Jonas*, te Brussel, op 3-7-1978. Jonas was tot de eenmaking met de S.J.W. (Kerstdag 1936) sekretaris-generaal van de Kommunistische Jeugd. Hij was op 2 februari 1909 geboren in Luik en in 1929 lid geworden van de K.J. Na het 6de Kongres van de K.P.B. in 1936 werd hij gekozen in het Politiek Bureau.

(18) Dat Van Acker van de partijleiding uit de « verantwoordelijkheid » had gekregen voor deze wervingen werd ons ook bevestigd door zijn broer, Joseph Van Acker. (*Interview met Joseph Van Acker*, te Gent, op 10-3-1977).

(19) R.A.B.W., *R. Iste A. Gent*, 30.596. P.V. Gerechtelijke politie van 19-11-1936.

(20) R.A.B.W., *R. Iste A. Gent*, 30.596. P.V. 2-12-1936. Huiszoeking bij G.C.

Hoewel het nu nog niet in onze bedoeling ligt reeds diepgaand te peilen naar de motivaties voor het vertrek van deze mensen naar Spanje, is het toch wel interessant een uittreksel over te nemen van het Rijkswachtverslag dat bij de terugkomst van twee van deze vrijwilligers (begin januari 1937) werd opgesteld :

> « Zij hebben verklaard dat, in den loop der maand oktober 1936 zij vernamen dat er door tusschenkomst der kommunistische partij te Gent en in het bijzonder van den kommunistischen gemeenteraadslid Van Acker, middel was om te vertrekken naar Spanje ten einde er te gaan werken. Zij gingen in het Leninhuis waar de hier vóórmelde Van Acker elk een kosteloos reisbiljet naar Parijs gaf. Deze verzekerde dat zij 10 pesetas per dag zouden verdienen en dat hunnen vrouw 18 frank en 5 frank per kind en per dag zouden betaald worden gedurende hun verblijf in Spanje. Op 24-10-1936, zijn zij met nog enkele onbekenden te Parijs aangekomen, hebben er elk 50 fr. ontvangen en zijn den zelfden avond naar Marseille doorgereisd. Daar werden zij hunne eenzelvigheidstukken afgenomen en aan boord van een schip gebracht, die zich een 500tal meters van de kust voor anker legde. Den vierden dag is het naar Valencia vertrokken. Van Valencia zijn zij per spoor doorgereisd naar Albacete alwaar zij militaire kleederen en wapens ontvingen en vervolgens werden zij naar het front van Madrid gestuurd. Daar zij niet naar Spanje vertrokken waren voor te vechten, hebben zij hunne wapens in een kazerne van Madrid achtergelaten en zijn zij weggevlucht. Na een drietal dagen, waren zij door militianen aangehouden en naar Albacete overgebracht alwaar zij in het gevang opgesloten en goed behandeld werden, daar de spaansche overheid dacht dat zij zoodoende terug naar het front zouden willen gaan hebben. Toen zij wenschten terug naar België gezonden te worden, werden zij overgebracht in de gevangenis van Barcelona. Ongeveer een zestal weeken bleven zij er opgesloten en werden er op eene beestachtige manier behandeld. Toen zij daartegen protesteerden, werden zij met den dood bedreigd. Dank aan een spaansche vrouw, werd de Belgische consul te Barcelona verwittigd, door wiens tusschenkomst zij eindelijk in vrijheid werden gesteld. Van het gevang van Barcelona zijn zij overgebracht naar de haven van deze stad en er schipgegaan naar Marseille alwaar zij door tusschenkomst van den Belgischen Konsul een reisbiljet ontvingen om naar hunne haardstede terug te keeren (...). Tot 30-12-1936, hebben de echtgenoote en het kind van D.C. regelmatig hunne vergoedingen gekregen. De onwettige vrouw van M. heeft niets gekregen » ([21]).

De belangwekkende elementen die uit dit verslag naar voor komen zijn toch wel de tussenkomst van de K.P., het feit dat deze personen zogenaamd naar Spanje gingen om er te werken, de desertie en de opsluiting in Albacete en Barcelona, de tussenkomst van het Belgisch Konsulaat en de steun aan de achtergebleven familieleden. Voegen wij aan dit geval nog toe dat beide « vrijwilligers » bij hun terugkeer werden vergezeld door een derde Gentenaar, V.A. (voor de twee vermoedelijk geen onbekende, want ook hij woonde in het Patershol), die pas begin december was vertrokken. Ook hij was uitgewezen — na nog geen maand verblijf in Spanje — en werd door het Konsulaat in Barcelona terug naar België geloodst ([22]). Vermeldenswaardig is ook wel dat van deze zes plus één personen er precies zes in oktober 1936 werkloos waren en werden ondersteund door de Kommissie van Openbare

(21) R.A.B.W., *R. 1ste A. Gent, 30.596.* P.V. 2896 van 12-1-1937.
(22) *Ibidem.* SDS/P.S., M., 1717.

Onderstand, wat meteen ook betekende dat zij niet waren verenigd in een syndikale organizatie ([23]).

Een week later — op 30 oktober — vertrok dan een nieuwe, grotere groep Gentse vrijwilligers. Nadat gedurende de week van 23 tot 29 oktober enkele gegadigden zich kwamen aanmelden in het K.P.-lokaal — te situeren in de toenmalige Zaadsteeg, nu de Schepenhuisstraat vlak bij het Gentse stadhuis — werd op 29 oktober een vergadering belegd waar deze mensen aanwezig waren ([24]). De bijeenkomst werd voorgezeten door Kamiel Van Acker. Een reeks praktische afspraken voor het vertrek werd gemaakt. De daaropvolgende dag omstreeks 19 u vertrok men in kleine groepjes naar het St.-Pietersstation. Daar werd de groep in twee gesplitst. Willy De Coninck, Jan Pirot en Polydoor Van Laere (alias Franqui Paul, de bokser) — leden van het Federaal Komitee — waren aangeduid als verantwoordelijken voor de begeleiding onderweg ([25]). Allen ontvingen nu ook een reisbiljet naar Parijs. In Rijsel kreeg de groep van Pirot-Van Laere moeilijkheden met de politie. Ze werden naar het Rijkswachtbureau geroepen, maar konden met enige uren vertraging toch verder reizen naar Parijs ([26]). Daar aangekomen meldde de groep zich aan op het nummer 8 van de Mathurin-Moreaulaan waar het *Maison des Syndicats* was gevestigd. Dit huis kon — tot 16 februari 1937 wanneer het verbond op de werving van vrijwilligers in voege trad — zowat doorgaan als officieel aanwervingslokaal. Een beperkte administratie van kommunisten — zowel Fransen als anderen — zorgde voor het inschrijven, logeren en voeden van wie zich aanbood. Willy De Coninck kondigde zijn groep Gentenaars aan als zijnde van de K.P.B. Allen dienden formulieren in te vullen waarin naast biografische gegevens ook naar de politieke affiliatie en de funktie in de politieke organizatie werd gevraagd ([27]). Volgens D.M., hierover ondervraagd door het parket van Gent, begaven Willy De Coninck en Van Laere zich vervolgens naar het K.P.-lokaal in Parijs ([28]). W. De

(23) O.C.M.W./*Oud-archief C.O.O.*, nrs 6.926, 2.138, 21.452, 16.222, 5.256.

(24) R.A.B.W., *R. 1ste A. Gent*, 30.596. P.V. Gerechtelijke Politie van 11-12-1936. Onderhoor D.M.R. *Interview met Willy De Coninck*, te Brussel op 13 september 1978.

(25) *Interview met Willy De Coninck, op. cit.* — *Willy De Coninck* was op 16 november 1913 in Zingem geboren. Als zoon van een liberaal onderwijzer was hij aan de Gentse Rijksuniversiteit — eerst studeerde hij aardrijkskunde, later farmacie — in de kringen van de socialistische studenten terecht gekomen. Toen een splitsing werd doorgevoerd volgde hij de kommunistisch georiënteerde Marxistische Studentenbond. In 1931 werd hij lid van de Kommunistische Jeugd en in 1932 van de partij. Na enige maanden kwam hij in het Federaal Komitee als verbindingspersoon met de studentenbeweging. — *Polydoor Van Laere* was in Gent geboren op 11 mei 1909. Eigenlijk dokwerker van beroep verwierf hij vrij snel faam onder zijn boksersnaam: Franqui Paul. Hij baatte gedurende 2 jaar met zijn vrouw het café van het K.P.-lokaal uit. Ook hij was lid van het Federaal Komitee. — *Jan Pirot* werd op 23 april 1902 in Hoboken geboren. In 1928 kwam in in Gent wonen. « Dagloner » van beroep, werd hij in 1935 werkloos. Voor de kommunisten uit het Patershol was hij hun « celleider » en vertegenwoordiger in het Federaal Komitee.

(26) *Interview W. De Coninck, ibidem.* R.A.B.W., *R. 1ste A. Gent*, 30.596. P.V. Onderhoor Rijkswacht van S.L. op 21-12-1936.

(27) *Interview Willy De Coninck, ibidem.*

(28) R.A.B.W., *R. 1ste A. Gent*, 30.596. P.V. Gerechtelijke Politie Onderhoor D.M. dd. 11-12-1936.

Coninck herinnert zich daar niets meer van, en ontkent dit trouwens ([29]). Feit is dat er zowel een technisch bureau als een koördinatie-komitee voor de I.B. was opgericht dat zetelde in de kantoren van de P.C.F. ([30]). De daaropvolgende dag werd de reis verder gezet tot Perpignan, waar de volgende morgen de groep met een kollektief paspoort en heuse Spaanse namen erop in een autobus de grens overging. Via Barcelona en Valencia kwam men 's nachts in Albacete aan.

Wie maakte nu deel uit van deze groep ? De ganse groep bestond volgens D.M., in zijn reeds geciteerde verklaring voor de politie, uit een dertigtal personen. W. De Coninck vermeldde hetzelfde getal, maar benadrukte dat er ook tal van niet-Gentenaars deel van uitmaakten (ondermeer vrijwilligers uit Aalst, Zelzate en Zottegem) ([31]). Van de 16 Gentenaars die wij konden identificeren als zijnde vertrokken op 30 oktober, waren er 7 lid of sympatizant van de Kommunistische Jeugd in Gent, en dan brengen wij daarbij Willy De Coninck niet in rekening omdat hij — hoewel pas 23 — reeds lid was van het Federaal Komitee. Daarnaast telden wij nog eens 5 leden van de Kommunistische Partij in Gent. In tegenstelling met de vorige groep was er nu slechts een klein aantal (niet gesyndikeerde) werklozen ([32]). Wij vonden 3 personen op de steunlijsten van de Kommissie van Openbare Onderstand van oktober 1936 terug. Uiteraard kan dit samenhangen met de vrij lage leeftijd van een aantal onder hen. Lag het gemiddelde 23 reeds vrij laag (lager dan doorgaans voor de vrijwilligers van de I.B. wordt aangenomen), dan waren er de uitschieters naar beneden : twee personen van 16, twee van 17 en één van 18 jaar.

Ook uit het vertrek van deze groep kunnen wij dus een aantal interessante gegevens halen die de voor de vorige groep typerende elementen aanvullen. Vooreerst het feit dat nu ook bepaalde leden van de Kommunistische Partij en de jeugdorganizatie vertrokken. Verder de georganizeerde begeleiding naar Spanje, vertrekkend bij de K.P. in Gent en lopend over het internationaal verzamelcentrum in Parijs, waar de P.C.F. in samenwerking met de Komintern (of vice versa) de zaken in handen hield. Deze maal lag de gemiddelde leeftijd veel lager en waren er veel minder werklozen in de groep. Toch zullen ook nu weer een aantal vrijwilligers bijna onmiddellijk terugkeren, soms met interventie van de Belgische diplomatieke vertegenwoordiging.

(29) *Interview Willy De Coninck, ibidem.*

(30) CASTELLS (A.), *op. cit.*, p. 449.

(31) *Interview Willy De Coninck, ibidem.* R.A.B.W., *R. 1ste A. Gent,* 30.596. P.V. Gerechtelijke Politie onderhoor D.M., dd. 11-12-1936.

(32) Wij moeten hier toch opnieuw de opmerking maken dat de personen die wij in de archieven van het OCMW-Gent terugvonden niet-gesyndikeerde werklozen waren. Uitzondering hierop vormen zij die na hun terugkeer uit Spanje een beroep deden op de COO aangezien ze dan gedurende maanden geen syndikale bijdragen meer hadden betaald. Ook de personen die in de Gentse randgemeenten woonden vonden wij uiteraard niet terug.

Na dit « massale » vertrek van eind oktober scheen het grote entoesiasme om naar Spanje te vertrekken langzaam weg te ebben. In de loop van de maand november vertrokken nog een tiental Gentenaars, ditmaal in kleine groepjes of individueel. Slechts één onder hen was lid van de K.P. Merkwaardig is dat nu ook twee socialisten de weg naar Spanje vonden. Eén onder hen, de 49-jarige Andreas Schelstraete was schrijnwerker van beroep en gemeenteraadslid van Mariakerke voor de Belgische Werkliedenpartij. Hij zou tot augustus 1938 in Spanje blijven ([33]). De tweede socialist, A.V.W., was 30 jaar oud en bediende bij de « Bond Moyson » in Gent. Zijn reis naar Spanje eindigde in Parijs. Aan het Parket verklaarde hij « te walgen » van de strijdmakkers waarmee hij in Parijs — uiteraard Avenue Mathurin-Moreau — had kennis gemaakt ([34]). Deze strijdmakkers waarover A.V.W. sprak waren vooral Polen. Hij verklaarde echter uitdrukkelijk op eigen initiatief te zijn vertrokken. In verband met deze toch wel korte uitstap van A.V.W. leek het ons nuttig *in extenso* een brief weer te geven — gedateerd op 24 november 1936 — van de Belgische ambassadeur in Parijs, Graaf de Kerckhove de Dentergem, aan zijn minister van Buitenlandse Zaken P.H. Spaak :

> *Fréquemment, se présentent à l'Ambassade des sujets belges qui rentrent d'Espagne où ils ont combattu, en qualité de volontaires, au service de l'une ou l'autre organisation militaire. Ils viennent solliciter soit un secours, soit un rapatriement. Dans la plupart des cas, des fins formelles de non-recevoir leur sont opposées.*
>
> *J'ai l'honneur de vous signaler que le courant en sens inverse : Belgique-Espagne, semble reprendre, depuis quelques jours, avec plus d'intensité. Ainsi, aujourd'hui même, j'ai appris que plusieurs Gantois s'étaient enrôlés à un des bureaux de recrutement que le « Frente Popular » maintient à Paris (local des Syndicats communistes, 8, avenue Mathurin Moreau).*
>
> *L'un d'entre eux est venu se confesser à l'Ambassade. C'est un secrétaire de Mutualité socialiste de l'agglomération gantoise, marié, père de famille, déclaré inapte au service militaire belge. Ceci ne l'a pas empêché de vouloir entrer dans les rangs de l'armée gouvernementale espagnole. L'intéressé a déclaré, à un de mes collaborateurs, que la propagande qui l'avait décidé, lui et divers de ses compagnons à se mettre en route pour Paris et Perpignan, émanait du « Comité pour l'Aide à l'Espagne » qui fonctionnerait à Gand, au local du Parti communiste. Les frais de voyage de Gand à Paris sont avancés aux volontaires.*
>
> *Ce qui est particulièrement répréhensible dans le cas visé ci-dessus est le fait que ce ne sont pas des chômeurs ou de tout jeunes gens qui se laissent entraîner, mais bien des ouvriers qualifiés ou même des dirigeants d'Associations syndicales qui n'ont, à première vue, aucun intérêt pécuniaire à tenter leur chance au-delà des Pyrénées* ([35]).

Eveneens dit element moeten wij dan in ons totaalbeeld schuiven : ook mensen met een stabiele sociale situatie, die geen lid waren van de K.P. hebben zich op weg begeven naar Spanje. Voor deze mensen zag onze ambassadeur echt geen motivatie om « over de Pyreneeën hun geluk te beproeven ».

(33) *Lidkaart vriendenkring van Oud-Spanjestrijders*, SDS/*SM*, Carp. 1.688, fo. 105.

(34) R.A.B.W., *R. 1ste A. Gent*, 30.596. P.V. Onderhoor A.V.W. door de Gerechtelijke Politie, dd. 14-12-1936.

(35) R.A.B.W., *R. 1ste A. Gent*, nr. 30.596.

Ons uitgangspunt was diametraal tegenovergesteld, en wij werden precies voor het probleem gesteld een verklaring te vinden voor het vrijwilligerschap van de niet direkt politiek geëngageerden.

Ook tijdens de maand december 1936 reisden nog een tiental Gentenaars naar Spanje. Opnieuw zijn daar zowel leden als niet-leden van de K.P. bij, hoewel deze laatsten in de meerderheid zijn. Ook hun gemiddelde leeftijd — 28 jaar — lag gevoelig hoger dan bij de grote groep van oktober. Vermelden wij dat zulks voor diegenen die in november vertrokken eveneens het geval was. Opnieuw stellen wij vast dat vijf onder hen bij het vertrek werkloos waren ([36]). Over twee personen brachten wij hier graag enkele aanvullende gegevens. Van de eerste, de 27-jarige in St.-Amandsberg geboren V.A., beschreven wij reeds de terugkeer via het Belgisch Konsulaat in Barcelona. Hij was wat wij een exponent zouden noemen van de marginale bevolkingsgroep die het Gentse Patershol bewoonde in de tweede helft van de jaren dertig. Hij was gehuwd en had in 1935 één kind. Tussen 1932 en 1935 was hij als landloper opgesloten geweest in Merksplas. In 1935 en 1936 werd hij een paar maal opgepakt voor kruimeldiefstallen. Na zijn vrijlating uit Merksplas genoot hij steun van de C.O.O. tot 1939, met weliswaar een korte onderbreking, de duur van zijn reis naar Spanje. Zijn vrouw werd in een verslag van de C.O.O. als « bedelaarster » bestempeld, terwijl V.A. er ook nog een klandestien beroep op nahield : opkoper van oud papier ([37]). Tijdens de bezetting, in september 1941, trok hij als vrijwillig arbeider naar Duitsland ([38]). Als wij dit laatste gegeven daar nog aan toevoegden is het omdat het als het ware het logische gevolg was van de psycho-sociale marginaliteit, van het « paria-bestaan », waarin V.A. vastgeroest zat en waaraan voor de meesten geen ontsnappen meer mogelijk was. Wij brachten over deze « maatschappelijk marginalen » reeds een aantal gegevens aan en wij zullen pogen deze groep in de loop van dit artikel nauwer te omlijnen.

De tweede persoon die we nader zouden willen belichten vertrok op 28 december. J.R. was een 24-jarige in Gentbrugge geboren handelsreiziger. Zijn ouders dreven een kleine kruidenierszaak in Merelbeke ([39]). Vader R. was koster en had zijn zoon een degelijk katolieke opvoeding gegeven. J.R. hield er echter andere opvattingen op na, werd lezer van *De Roode Vaan* en *L'Humanité* en vervolgens lid van de K.P. ([40]). Ook voor hem sloeg de werkloosheid echter toe en zes weken nadat hij thuis was weggetrokken vertrok ook hij via de tussenkomst van Kamiel Van Acker naar Spanje. Na zijn terugkeer zou J.R. bij de anti-kommunistische Broederbond van oud-« Interbrigadisten » terechtkomen. Maar daarover later meer.

Het vertrek van vrijwilligers kan voor 1937 nu echt sporadisch genoemd

(36) O.C.M.W., *Oud-archief COO*, nrs. 4.425, 6.819, 6.918, 11.295 en 12.804.
(37) *Ibidem*, nr. 6.819.
(38) MVG/DO, *Dienst O.D.O.*, dossier V.A.
(39) O.C.M.W.-Gent, *Oud-archief COO*, nr. 12.804.
(40) R.A.B.W., *R. 1ste A. Gent*, nr. 30.596. P.V. Gerechtelijke Politie 6-2-1937.

worden. Over het ganse jaar gespreid — na juni vertrok er niemand meer — komen wij aan niet meer dan een tiental. Was daar nog een socialist bij, Pieter Walraeve (wij zullen hem later in deze tekst nog ontmoeten), dan dienen wij voor de overigen opnieuw dezelfde vaststelling te maken : dit waren geen direkt politiek gemotiveerde vrijwilligers. Om dit te illustreren het volgende voorbeeld. R.G. was een 36-jarige dokwerker. Hij bezat reeds een volumineus strafregister, gespreid van 1920 tot 1936. Hij liep veroordelingen op wegens dronkenschap, diefstal, wapenbezit, slagen en het « zich onttrekken aan de kiezing » ([41]). Volgens de gerechtelijke politie « werkt R.G. niet graag, is hij belust op avonturen en spelen geen politieke beweegredenen mee ». Op 10 februari 1937 was hij voorlopig in vrijheid gesteld na 6 maanden in de gevangenis te hebben doorgebracht wegens geheimstokerij ([42]). Een week later vertrok R.G. naar Spanje.

⁂

Welke waren nu de redenen van dit teruglopen en uiteindelijk uitblijven van de afreizen naar Spanje ? De eerste en meest voor de hand liggende reden dient uiteraard gezocht in de uitputting van de potentiële vrijwilligers. De K.P.B. zelf was een kleine organizatie in het Gentse. Van de ongeveer 1.500 leden in Vlaanderen anno 1936 telde de partij er een 350 in Gent ([43]). Zowel wat ledental als wat de verkiezingsresultaten betreft hadden de kommunisten gestadig vooruitgang gemaakt na het uitbreken van de ekonomische krisis. Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1932 was een groot sukses geboekt met 3 verkozenen. De parlementsverkiezingen van 1936 hadden hen in het kanton Gent een aanzienlijke stemmenwinst opgeleverd (van 6,9 % in 1932 naar 9,4 %). Ondanks de pogingen — eind jaren '20 begin jaren '30 — om de partij op basis van bedrijfscellen te reorganizeren, waren de wijkcellen in 1936 toch nog de algemene regel gebleven. De cel voor de havenarbeiders vormde hierop wel een uitzondering. Een aantal Spanje-vrijwilligers willen wij bij deze gelegenheid toch even in hun respektievelijke cellen plaatsen. Pol Van Laere, de bokser, was lid van de cel Rabot ; Theo De Meyer militeerde in de cel Brugse Poort en Jan Pirot in de cel Patershol. Over deze laatste cel verklaarde ons Ferdinand Minnaert dat ze vol zat met « lompenproletariaat dat meeliep met de kommunisten » ([44]). Belangrijk in deze uitspraak is toch wel dat ze ons nog een andere aanduiding geeft i.v.m. deze personnen. Jan Pirot was — zoals wij reeds schreven — lid van de K.P.B. in Gent. Vele andere vrijwilligers uit het « Patershol » waren dat zeker niet. Toch blijkt uit deze uitspraak — wij nemen aan dat oud-senator Minnaert geen enkele reden had om zijn partij op die manier in een ongunstig daglicht te stellen — dat hun

(41) MVG/DO, *Dienst O.D.O.*, dossier R.G.
(42) R.A.B.W., *R. Iste A.*, nr. 30.596. P.V. Gerechtelijke Politie, dd. 14-4-1937.
(43) *Archieven K.P.B.*, IV, 1937-1939. Rondschrijven aan de federale sekretarissen i.v.m. de ledenwerving, 12 september 1938.
(44) *Interview met wijlen Ferdinand Minnaert*, op 25-10-1973 te Gent.

kontakten met de kommunisten verder gingen dan een eenmalig kontakt bij hun vertrek naar Spanje. Wij zouden zelfs durven verder gaan. Zou dit « lompenproletariaat », en dan niet alleen uit het « Patershol », niet deel uitgemaakt hebben van de groep van sympatizanten — een vage omschrijving inderdaad — van de K.P.B. in Vlaanderen anno 1936 ? En van haar elektoraat ? Dit is uiteraard moeilijk te bewijzen aangezien er geen bronnenmateriaal voor beschikbaar is en vermoedelijk zelfs nooit heeft bestaan. Toch lijkt deze hypotese een plausibele verklaringsgrond te kunnen vormen voor de vrij aanzienlijke terugval van het aantal kommunistische stemmen bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1938. Had men in 1936 nog 9,39 % van de stemmen gehaald in het kanton Gent voor de parlementsverkiezingen, dan bereikte men naar 5,52 % van de stemmen meer in 1938 ([45]). Van 3 vielen zij op één zetel. De kommunisten zelf weten deze achteruitgang aan de campagne van een aantal ex-kommunisten. « Ongure elementen, uit de partij gesloten wegens hun schandelijk gedrag tegenover de partij, voerden een meest hatelijke fluisterhetze kampagne van man tot man tegen onze partij en haar militanten », schreef *Het Vlaamsche Volk* ([46]). Dat deze « ongure elementen » afkomstig waren uit het milieu van bepaalde groepen oud-Spanjestrijders voegen wij daar onmiddellijk aan toe. En dat deze « elementen » precies voeling hadden met dat « lompenproletariaat », omdat zij daar nu eenmaal zelf ook deel van uitmaakten, staat buiten kijf.

Hoe het COPAC (*Centre d'Organisation et de Propagande Anti-Communiste*) een aantal van deze ex-Interbrigadisten uit Gent voor zijn propaganda-kar wist te spannen zullen wij in het hoofdstuk over de terugkeer van de vrijwilligers in detail analyzeren. In ieder geval kwam de K.P.B. hierdoor in een erg troebel daglicht te staan, wat denkelijk zijn gevolgen heeft gehad op een deel van haar kiezerskorps.

Deze uiteenzetting voerde ons een eind weg van de oorzaken van het teruglopen van het aantal vrijwilligers in 1937 ; toch leek ze ons noodzakelijk voor een goed begrip van de beperktheid van de eigen K.P.-kring en het milieu waarin een deel van haar militanten werkzaam was. Daarenboven heeft deze uiteenzetting ons voor het probleem geplaatst om uit te maken of deze groep vrijwilligers enkel een toevallige samenstelling had, of eveneens een onderdeel, eventueel afspiegeling vormde van het kommunistisch of « kommunizerend » milieu in het Gent van de tweede helft van de jaren '30.

Tot het wegblijven van de vrijwilligers zal daarnaast zonder twijfel de konkrete berichtgeving over de gebeurtenissen in Spanje hebben bijgedragen.

---

(45) In absolute cijfers haalde men in 1938 meer stemmen dan in 1936. Pas in 1948 voerde men het vrouwenstemrecht in voor de parlementsverkiezingen. Dit verklaart het verschil in absolute cijfers. De relatieve cijfers blijven echter wel hun waarde behouden, aangezien wij voor de berekening van het % voor de gemeenteraadsverkiezingen uitgingen van het aantal uitgebrachte stemmen (*Vertoog voor 1939 nopens den Bestuurstoestand der provincie Oost-Vlaanderen in 1938*, Gent, 1939. — DESMET (R.), EVALENKO (R.) en FRAEYS (W.), *Atlas des élections belges* (1919-1954), U.L.B., Institut de Sociologie Solvay, 1958).

(46) *Het Vlaamsche Volk*, 22 november 1938.

De bekendmaking van de namen van de eerste gekwetsten en gesneuvelden zal een aantal eventuele kandidaten er wel van overtuigd hebben dat het hier alles behalve een gezondheidswandeling betrof.

Een ander zeker niet onbelangrijk feit was de tussenkomst van de gerechtelijke kringen en van de regering om de wervingen voor de Brigaden te beletten. Reeds eind november was de kommunistische betrokkenheid terzake in de Kamer aan bod gekomen en hadden tussenkomsten van Xavier Relecom, K.P.B.-volksvertegenwoordiger voor Brussel (en algemeen partijsekretaris) en de Rexist Horward aanleiding gegeven tot een reeks wederzijdse scheldpartijen ([47]). Dezelfde Horward diende samen met zijn partijgenoot Derudder op 1 december een wetsvoorstel in ter bestraffing van diegenen die personen zouden hebben geworven voor een vreemde troepenmacht ([48]). Twee weken later diende de minister van Justitie, François Bovesse op zijn beurt een wetsvoorstel in. Op 24 november had hij in de Kamer reeds duidelijk stelling genomen : « (...) De regering verklaart eenparig, dat zij niet zal dulden dat er op ons grondgebied wervingsondernemingen voor wie het ook zij tot stand komen, en om zulks te beletten, zal zij, zo nodig, al de middelen gebruiken die de wet tot haar beschikking stelt » ([49]). Nu waren de diverse gerechtelijke diensten reeds begin november op speurtocht gegaan naar diegenen die de hand hadden in deze wervingen ; daarbij hadden zij in de eerste plaats de vrijwilligers gevolgd. Familieleden of zijzelf bij hun terugkeer werden onderhoord. Ondertussen was de Openbare Veiligheid bezig deze informatie te centralizeren en lijsten van de vrijwilligers aan te leggen. Het Parket van Gent leverde een degelijke inspanning terzake, wat voor de aandachtige lezer van deze tekst wel geen geheim meer zal zijn. In een rapport aan de minister van Justitie stelde de Prokureur-generaal bij het Hof van Beroep te Brussel dat de wetgeving in dit verband — wat niet-militairen betrof — toch ernstige leemten vertoonde ([50]). Minister Bovesse had daarom op 15 december zijn wetsvoorstel ingediend. Benadrukt moet worden dat enkel de personen die mensen aanwierven door middel van « giften, bezoldigingen, beloften, bedreigingen, misbruik van gezag of van macht » door deze nieuwe wet konden vervolgd worden ([51]). Hoewel het hier om rekbare begrippen gaat, werden « idealistische vrijwilligers » uitdrukkelijk niet strafbaar gesteld. Op 24 december werd dit ontwerp in de Kamer goedgekeurd. Enkel de kommunisten, sommige Vlaams-nationalisten en enkele socialisten stemden tegen. De meeste socialisten en Rexisten onthielden zich. Op 1 januari 1937 trad deze « aanvulling van de wet op de militie, de werving en de dienstverplichtingen » in voege ([52]). Het spreekt voor zich dat de rekbaarheid van enkele bepalingen

(47) *Parlementaire Handelingen*, Kamer. P.V. zitting 24-11-1936.
(48) *Parlementaire Documenten*, Kamer van Volksvertegenwoordigers. Zittingsjaar 1936-1937, n r. 102.
(49) *Parlementaire Handelingen*, Kamer van Volksvertegenwoordigers. Zitting 24-11-1936.
(50) *Parlementaire Documenten*, Kamer van Volksvertegenwoordigers. Zitting 16-12-1936.
(51) *Parlementaire Documenten*, Kamer van Volksvertegenwoordigers. Zittingsjaar 1936-1937, 15-12-1936, nr. 77.
(52) *Het Belgisch Staatsblad*, 1 januari 1937.

in deze wettekst — was b.v. het betalen van een spoorbiljet naar Parijs een gift of bezoldiging ? — de kommunisten niet veel maneuvreerruimte meer bood. Men kon b.v. moeilijk doorgaan met het openlijk aanspreken van personen, met het beleggen van vergaderingen enzomeer. Vooral omdat de gerechtelijke instanties de kommunisten die verantwoordelijk waren voor de organizatie kende (voor Gent was dat het geval met Van Acker) en op de voet volgde. In Gent werd het dossier, dat midden november 1936 was gestart, in juli 1937 geklasseerd zonder dat er vervolging was ingesteld.

Ondermeer in Charleroi werd echter wel gebruik gemaakt van deze wetgeving om tegen twee kommunisten (om reden van aanwervingen van vrijwilligers voor Spanje) vervolging in te spannen. Hierop verder ingaan zou ons echter te ver leiden ([53]).

3. DE GENTENAARS IN SPANJE

« Gij allen waart getuige van onze geestdrift en onze vreugde, toen wij vernamen dat we eindelijk konden vertrekken naar het land waar de beslissende slag geleverd werd tusschen de verdrukkers en de verdrukten » schreven uit Spanje een aantal Gentenaars in een brief aan *De Roode Vaan*, gepubliceerd op 2 januari 1937 ([54]). In hetzelfde nummer stond een al even entoesiaste brief van Willy De Coninck afgedrukt : « Wij waren jong, en onze geestdrift kende geen perken. Waarom zouden wij dan nog langer aarzelen ? Als het om zo een grootste taak gaat, konden wij dan nog langer denken aan familie en toekomst ? Wij konden het niet ! Wij hoorden de oproep en vertrokken » ([55]).

Waar kwamen deze Gentenaars nu terecht ? Zoals wij in ons inleidend hoofdstuk schreven had men midden oktober 1936 een begin gemaakt met de organizatie van de basis voor de Brigaden in Albecete. Wanneer de grootste groep Gentenaars daar begin november toekwam was de vorming van de diverse eenheden dus volop aan de gang. Bij het indelen van de vrijwilligers had de leiding van de Brigaden in de eerste plaats het nationaliteitscriterium weerhouden. Het plaatsen van de Vlamingen was dus niet eenvoudig. Zij waren vanzelfsprekend niet voldoende in aantal om een eigen bataljon te vormen. De meesten onder hen — maar zeker niet allen — kwamen dan ook in de Duitse Brigade, de XIde Internationale Brigade, beter gekend als « Thälmann », terecht. Als gevolg daarvan vormden zij *de facto*, een Vlaamse sektie van het Bataljon « Edgar André », waarvan naast een meerderheid van Duit-

(53) Vermelden wij echter nog dat de K.P. na het in voege treden van deze wet een klandestiene struktuur voor het kanalizeren van de vrijwilligers naar Spanje uitbouwde. Aangezien wij deze organizatie niet meer in Gent in aktie zien, gaan wij daarop niet verder in.

(54) *De Roode Vaan*, 2 januari 1937. Brief van 9 december 1936.

(55) *De Roode Vaan*, 2 januari 1937.

sers ook Oost-Europeanen deel uitmaakten ([56]). Wij telden in het geheel een 20-tal Gentenaars die behoorden tot het Bataljon « Edgar André ». Een aantal anderen kwam in de XIVe Brigade « La Marseillaise » terecht. Deze laatste was bijna volledig samengesteld uit Fransen en een niet onaanzienlijke groep franstalige Belgen. Ook vonden wij nog een aantal Gentse vrijwilligers in de Anglo-Amerikaanse « Lincoln »-Brigade terug. Deze Brigade kreeg het nummer XV toegewezen.

Zoals reeds in onze inleiding gezegd ligt het niet in onze bedoeling een gedetailleerde analyse te maken van de diverse militaire akties waarbij de Gentse vrijwilligers betrokken waren, maar wel van de evenementen die een bredere politieke draagkracht hadden, of ons nadere inlichtingen over de betrokken personen bezorgden, of tenslotte een duidelijk aanwijsbare invloed hadden op wat na de terugkeer te gebeuren stond.

♣

Toen de vrij omvangrijke groep Gentenaars begin november in de basis van Albecete toekwam was hun eerste taak het schoonmaken van de lokalen. Na een paar dagen geïmprovizeerde dril kwamen op 7 november de — hoofdzakelijk Russische — wapens toe en de uniformen. Dezelfde dag, 's avonds, ging het met kamions richting Madrid. Tijdens de rit werd aan Willy De Coninck (die zoals zovelen onder de Gentse vrijwilligers geen militaire dienst had gedaan) de werking van een wapen uitgelegd ([57]). Ondermeer ook het feit dat onder de Gentenaars een aantal erg jonge vrijwilligers waren, zal wel reeds duidelijk hebben gemaakt dat W. De Coninck op het terrein van de militaire opleiding niet de enige leek was. Dit terwijl de richtlijnen van de Komintern precies op dit aspekt toch wel de nodige nadruk hadden gelegd. In ieder geval werden ook de Vlamingen voor het eerst daar ingezet waar de Brigaden hun grootste roem zouden oogsten, namelijk de verdediging van Madrid. Zij zouden verder bijna alle grote operaties van de Internationale Brigaden meemaken. Van 28 november — met de hervormde Thälmann — tot 7 december 1936 in de universiteitswijk van Madrid. In februari 1937 de Jarama-slag. Twee maanden later de gevechten in de streek van Guadalajara, juli Brunete en tussen augustus en november Belchite. In 1938 werd in januari slag geleverd rond Teruel en in juli en augustus bij de grote terugtocht aan de Ebro. Op 23 augustus 1938 — na de internationale overeenkomst in de Volkerenbond — werd het Bataljon « Edgar André » gedemobilizeerd.

Op 7 januari 1937 sneuvelde de eerste Gentenaar op het front van Ma-

(56) Een aantal Vlamingen kwamen bij hun aankomst in het Bataljon Thälmann terecht, dat tot 28 november 1936 deel uitmaakte van de XIIde Brigade. Toen men de Duitstaligen in één Brigade wou groeperen werd het Bataljon naar de XIde Brigade overgeplaatst en vervoegden de meeste Vlamingen het Edgar-André Bataljon.

(57) *Interview Willy De Coninck, ibidem.*

drid in de omgeving van Majadahonda ([58]). Het was de 16-jarige Juliaan Druwé, lid van de Kommunistische jeugd. Bij zijn vertrek op 30 oktober had hij aan zijn stiefvader gezegd dat hij naar Parijs ging om een kongres bij te wonen ([59]). Hij was niet alleen. Op 7 en 8 januari werd in de omgeving van Madrid slag geleverd om de weg naar La Coruña. Van de 3.500 soldaten van de XIde Brigade bleven slechts 800 niet-gekwetsten over. Daarmee weze meteen aangetoond — en dit is één van de honderden voorbeelden die wij zouden kunnen aanhalen — dat de Internationalen in Spanje geen marionettensoldaten waren. Vooral de gevechten aan de Jarama (ten zuiden van Madrid) waren voor de Vlamingen van de Edgar André een zware beproeving. 15 februari was speciaal voor de Gentenaren een zwarte dag : 3 van hen verloren het leven. Alfons Lenssens, een 29-jarige in Dendermonde geboren dokwerker en lid van de K.P., Jean-Marie Van Boeckxel, een 21-jarige student lid van de Kommunistische Jeugd en Joseph Vercoutere, een 22-jarige schilder.

Lenssens was in november 1932 werkloos geworden. Na een jaar steun van de C.O.O. werd hij lid van het socialistisch syndikaat. In december 1936 vertrok hij naar Spanje. Pas in juni vernam de vrouw van Lenssens via haar schoonbroer dat hij was gesneuveld ([60]). *Het Vlaamsche Volk* publiceerde zijn overlijden pas op 12 juni 1937 ([61]). Zijn vrouw ontving geen officieel overlijdensbericht. In augustus 1938 diende zij zich — aangezien zij geen inkomsten meer had — tot de C.O.O. te wenden die haar tot 1940 zou helpen ([62]). Dit was uiteraard koren op de molen van de anti-kommunisten, zoals dit uittreksel uit een artikel van de *Gieljotiene van Pierlala* — een volks satireblad uit Gent dat wij in de loop van dit artikel neer zullen ontmoeten — aantoont. « Wat is er gebeurt met de weduwe van een Spaansch strijder, de Gentenaar Lenssens ? Ware zonder hulp van niet-kommunisten, die arme vrouw niet sedert lang verhongerd ? », schreef Pierlala ([63]). Dit was echter slechts een voorproefje van de scherpe kritiek die de kommunisten rond de Brigaden-vrijwilligers nog zouden te slikken krijgen.

In mei 1937 was een aankondiging van de dood van Jean-Marie Van Boeckxel in *Het Vlaamsche Volk* verschenen ([64]). In een brochure die onder de titel « Vlamingen in strijd voor de vrijheid », door een aantal Vlaamse vrijwilligers in Spanje was samengesteld, drukte men een brief af van Van Boeckxel's moeder aan een aantal van zijn vrienden in Spanje ([65]). Als besluit van

(58) In *De Roode Vaan* schreef Willy De Coninck dat een 28-jarig Gentenaar die aktief was geweest in de grote staking van 1936 sneuvelde aan het front van Madrid. Wij, noch Willy De Coninck tijdens het interview dat wij hem afnamen, konden deze persoon identificeren (*De Roode Vaan*, 16 januari 1937).

(59) R.A.B.W., *Rechtbank 1ste Aanleg Gent*, nr. 30.596. P.V. Gerechtelijke Politie van 6 februari 1937.

(60) O.C.M.W.-Gent, *Oud-archief C.O.O.*, nr. 6918, dossier Lenssens Alfons.

(61) *Het Vlaamsche Volk*, 12 juni 1937.

(62) O.C.M.W.-Gent, *Oud-archief C.O.O.*, dossier 6.918.

(63) *De Gieljotiene van Pierlala*, 7 augustus 1938.

(64) *Het Vlaamsche Volk*, 8 mei 1937.

(65) *Vlamingen in strijd voor de vrijheid*. Samengesteld door Wilfried Wouters. Voorwoord : André Houlez. Madrid, St. Gillis-Brussel, Consejo Obrero, 1937, p. 12.

haar brief schreef zij het volgende :

> « Waarde kameraad, mogen zijn offer en mijn droefenis u den noodigen moed geven voor den strijd. Sluit u schouder aan schouder, vereenigt u, de rijen worden dunner bezet, helaas ! want velen zijn gevallen en vallen nog in dien onheilspelvollen *(sic)* oorlog.
>
> Ik kan er helaas niet meer aan denken deel te nemen aan dezen strijd, die gij, jonge kameraden, kunt voortzetten. Ik kan u niet meer volgen, dan met mijn vurige wenschen oprecht zoals die van mijn kind, ik verzeker het u. »

Zij zou zich verder aktief inzetten bij de Internationale Rode Hulp (later de Vlaamse Volkshulp) en meer in het biezonder de opvang en plaatsing van Spaanse kinderen verzorgen. De reakties van de achtergebleven familieleden waren dus niet steeds gelijklopend.

Vercoutere was net als Van Boeckxel op 30 oktober vertrokken. Hij was gehuwd en had 1 kind ; zijn vrouw was in februari 1936 pas 20 geworden. Vóór 1936 had Vercoutere bij een voddenhandelaar gewerkt. Tot oktober van hetzelfde jaar werd hij door de C.O.O. ondersteund. Zijn vrouw zou jaren later aan de politie verklaren dat haar man enkele weken na zijn vertrek een brief schreef waarin hij zijn spijt uitdrukte over zijn vertrek naar Spanje ([66]). Zij genoot financiële hulp die via de kommunistische partijorganizatie werd uitbetaald terwijl haar man in Spanje was ([67]). Hoeveel dat was en van wie dat geld kwam konden wij in dit geval niet uitmaken. In ieder geval kreeg zij geen verdere bijdragen meer uitbetaald van de Openbare Onderstand toen deze instelling hierover was ingelicht. In een artikel in *Het Vlaamsche Volk* over de Vlamingen in het Bataljon Edgar André vermeldde Wilfried Wouters in juni het sneuvelen van « Verkouteren » ([68]). Wij vonden geen enkel spoor van kontakten tussen Vercoutere en de Kommunistische Partij vóór zijn vertrek naar Spanje. Hoewel zijn vrouw geen officieel bericht kreeg van het overlijden van haar echtgenoot, werd zij er achteraf door een aantal kommunisten — ondermeer Jan Pirot — wel van op de hoogte gebracht. Zijn naam stond ook vermeld bij de gesneuvelde Gentenaars toen een reeks organizaties in juni 1937 een huldetentoonstelling voor de Internationale Brigaden organizeerden in de kleine feestzaal van de *Vooruit* ([69]).

Nog aan de Jarama — in februari 1937 — sneuvelde de Gentenaar Etienne De Schrijver. Over hem bezitten wij geen nadere biografische gegevens. Evenmin veel gegevens bezitten wij over Louis Van der Eedt. Hij overleefde het Spaans avontuur niet. Van Frans Waldack, een 26-jarige dokwerker, weten wij dat hij op een niet gekende datum sneuvelde in Toledo. Voor zijn vertrek

(66) M.V.G., *Dienst O.D.O.*, dossier overlijden V.J.

(67) O.C.M.W.-Gent, *Oud-archief C.O.O.*, dossier 18.065.

(68) *Het Vlaamsche Volk*, 26 juni 1937.

(69) M.V.G., *Dienst O.D.O.*, dossier overlijden V.J. *Het Vlaamsche Volk*, 12 juni 1937. Deze organizaties waren : de Socialistische Arbeidersjeugd voor Vlaanderen, de Syndicale Jeugd, de K.P., de B.W.P., de Internationale Rode Hulp, de Socialistische Oud-strijders, het Mateottifonds, de Rode Studentenbond, de Socialistische Studiekring.

leefde hij volgens zijn moeder samen met een vrouw die lid was van de K.P.B. ([70]).

Vanzelfsprekend raakten eveneens veel Gentse vrijwilligers in Spanje gekwetst. De in oktober vertrokken M.H. werd reeds een maand later wegens opgelopen verwondingen in Valencia gehospitalizeerd ([71]). Hetzelfde overkwam A.V.d.V. wegens ziekte. Zijn familie verklaarde aan de politie dat hij geen kommunist, maar een overtuigd socialist was. Hij was 21 jaar oud ([72]). Zo kunnen wij ook het voorbeeld geven van de eveneens 21-jarige A.D.W., katoenbewerker van beroep, die bij zijn grootouders woonde in de Gentse arbeidersbuurt van de Muide. Zijn ouders hadden hem daar achtergelaten toen hij 6 maanden oud was ([73]). Toen hij begin december 1936 naar Spanje vertrok was hij één jaar werkloos. Hij kwam net als zovele Vlamingen in de Thälmann-brigade terecht. In mei 1937 was hij reeds tweemaal gekwetst ([74]). Drie maanden later besliste de geneeskundige kommissie van de Brigade in Albecete tot zijn repatriëring wegens een nieuwe ernstige verwonding ([75]). Wij zouden op deze manier vele gevallen kunnen naar voor brengen ; niet weinig Gentenaars liepen inderdaad — soms zware — kwetsuren op. Voor sommigen betekende dit de terugkeer naar België, enkelen waren invalide voor het ganse leven.

Ik meen dat uit deze feiten vrij klaar de meedogenloosheid van deze oorlog naar voor komt. Maar naast deze « krijgsomstandigheden » waren er ook andere. De weersomstandigheden, vooral in de sierra's waren hard, te koud in de winter, verzengend heet in de zomer. De kleding was soms onaangepast. De voeding liet niet zelden te wensen over, maar dit kan gezien het ekonomisch ontwikkelingsniveau van de Spaanse maatschappij van toen geen verwondering baren. Ook de bevelvoering, ondermeer het snelle wisselen van het kaderpersoneel en de politieke kommissarissen, werd dikwijls als negatief ervaren.

De kontakten met thuis waren moeilijk. De korrespondentie diende wegens de militaire censuur onrechtstreeks te worden gevoerd via de kanalen van de Internationale Rode Hulp. Nog in april 1937 werd via *Het Vlaamsche Volk* de families van de vrijwilligers gevraagd om hun brieven naar Spanje in een dubbele omslag naar de I.R.H. te Brussel te sturen ([76]). Van daar vertrokken ze via Parijs naar Albecete waar ze over de diverse Brigaden werden verdeeld. Dit was uiteraard een erg tijdrovende procedure. Omgekeerd wer-

(70) R.A.B.W., *Rechtbank 1ste Aanleg Gent*, nr. 30.596. Verslag Gerechtelijke politie, 11-12-1936.

(71) R.A.B.W., *Rechtbank Este Aanleg Gent*, nr. 30.596. Verslag Gerechtelijke politie, 11-12-1936. Onderhoor moeder van M.H.

(72) R.A.B.W., *Rechtbank 1ste Aanleg Gent*, nr. 30.596. Verslag Gerechtelijke politie, 11-12-1936.

(73) O.C.M.W.-Gent, *Oud-archief C.O.O.*, nr. 831. Dossier A.D.W.

(74) R.A.B.W., *Rechtbank 1ste Aanleg Gent*, nr. 30.596. Verslag Gerechtelijke politie, 22-5-1937.

(75) S.D.S., S.M., Carpeta 4.763, fol. 51.

(76) *Het Vlaamsche Volk*, 24 april 1937.

den de brieven uit Spanje door de militaire censuurdienst van de Brigaden nagelezen en eventuele vermeldingen waaruit de vijand nuttige gegevens zou kunnen putten werden weggeknipt. « Ik zou U nog meer schijven kameraad maar het is ons absoluut verboden. Zelfs mogen we de plaats niet aanduiden waar we zijn », schreef B.G. aan R.D., federaal sekretaris van de K.P.B. in Oostende ([77]). Verder werden op basis van deze briefwisseling door de censuurkommissie rapporten over het moreel van de Brigaden opgesteld ([78]).

Niet enkel met de briefwisseling ging het vrij stroef. Ook de Vlaamse kranten — zelfs de kommunistische — kwamen zelden door ([79]). Het gevolg van dit alles was dat er in Spanje bij sommige Vlaamse vrijwilligers onzekerheid heerste over wat er met hun familie gebeurde en niet in het minst uiteraard ook omgekeerd.

Dit was één van de redenen van de terugkeer uit Spanje van Willy De Coninck. Op 24 januari 1937 greep in Gent het stichtingskongres van de Vlaamse Kommunistische Partij plaats. De Vlaamse kommunisten van het Edgar André-bataljon besloten iemand naar dit stichtingskongres af te vaardigen. W. De Coninck werd hiervoor uitgekozen ([80]). Voorzien van de nodige toelatingen van de Brigade-overheden kon hij Spanje verlaten en de dag van het kongres zelf kwam hij in Gent aan. Een paar dagen later verklaarde hij echter aan de Gentse Rijkswacht dat hij voor onbepaalde tijd naar België was teruggekeerd « teneinde de ouders en familieleden wiens zonen meestrijden in de rangen der Internationale Brigade, inlichtingen te verschaffen over hunnen toestand, dit ten gevolge der valsche geruchten welke in België verspreid worden nopens de slechte behandeling... » ([81]). De partijleiding had hem inderdaad gevraagd niet onmiddellijk terug naar Spanje te vertrekken. In een aantal Vlaamse steden wou men voorlichtingsvergaderingen beleggen voor de familieleden van de vrijwilligers ([82]). Hij werd aldus (naast Gent) naar Aalst, Antwerpen, Mechelen en Vilvoorde gestuurd. Merkwaardig was wel dat de familileden van een aantal gesneuvelden hiervan nog niet op de hoogte waren. Zo moest Willy De Coninck aan de ouders van Juliaan Druwé (de meeste Gentenaars sneuvelden pas later, in februari, aan de Jarama) de dood

(77) R.A.B.W., *Rechtbank 1ste Aanleg te Brugge*, nr. 123. Brief gevonden tijdens huiszoeking bij R.D.

(78) Wij vonden twee zulke rapporten — voor september en oktober 1937 — terug. Het rapport van september vermeldde de pogingen van de nederlandssprekenden (*Grupo Holandes y Flamenco*) om aan de *Censura Militar* te ontsnappen. Zij trachtten hun brieven rechtstreeks via de burgerlijke postdiensten te versturen. *Relacion de Censura Militar*. S.D.S., P.S., B, Carpeta 15-39.

(79) *Het Vlaamsche Volk*, 30 juli 1938. Brief van Vlaamse vrijwilligers in Spanje.

(80) *Interview met W. De Coninck, op. cit.*

(81) R.A.B.W., *Rechtbank 1ste Aanleg te Gent*, nr. 30.596. Rijkswachtonderhoor W. De Coninck, 6 februari 1937. Aan de Antwerpse krant *De Dag* verklaarde Willy De Coninck het volgende : « De kameraden ginder hadden vernomen dat hunne familieleden zeer ongerust waren over hun lot in Spanje. Er werd besloten aan te vragen of één van hem mocht terugkeren. Dit werd toegestaan. Men legde ter stemming wie zou gaan. Ik werd verkozen. Ik leg hier huisbezoeken af om de families der Gentsche vrijwilligers te komen geruststellen » (*De Dag*, 4 februari 1937).

(82) *Interview met W. De Coninck, op. cit.*

van hun zoon melden ; de partij had hen hiervan niet op de hoogte durven stellen ([83]). Na drie weken verblijf in België vertrok De Coninck opnieuw naar Spanje. Twee personen vergezelden hem. De eerste, Pieter Walraeve, was een socialist die eerst via de B.W.P. naar Spanje wou vertrekken. Aangezien hem dat niet lukte wendde hij zich tot de kommunisten. Kamiel Van Acker vroeg aan Willy De Coninck om dan maar eens te zien « wat voor iemand dat was » ([84]). Dit is wel kenschetsend voor de houding van de kommunisten na december 1936. Zij waren door de rechterzijde van mensenronselarij geschuldigd. Een vrij dubbelzinnige wetgeving was gestemd om hen te immobilizeren. Daar waar in oktober 1936 zowat iedereen — met alle gevolgen van dien — naar Spanje kon vertrekken was men nu veel voorzichtiger geworden. Het rapport over Pieter Walraeve was echter positief en hij kon met De Coninck vertrekken. Walraeve had zes jaar op zee gevaren als mekanieker, met de graad van officier. Na een maand liet hij aan zijn vrouw weten dat hij kursussen volgde om ook in Spanje officier te worden ([85]). Zijn vrouw, een onderwijzeres hield een waar pleidooi voor de politie : « Geen vreemde inmenging is met dit vertrek gemoeid. Mijn man zelf is een overtuigd socialist en uitte steeds zijne bewondering voor de democratische kameraden die in de rangen van het Spaansche regeringsleger streden. Wij hebben een kindje en de beste verstandhouding heerschte in ons huisgezin » ([86]). De tweede die mee naar Spanje vertrok was de Duitse geneeskundestudent aan de R.U.G. — van joodse origine — Willy Weinberg ([87]). In Parijs, vanzelfsprekend op de Mathurin-Moreaulaan, werd aan Weinberg gevraagd bij het geneeskundig onderzoek te helpen ([88]). De reis ging dan op de klassieke manier verder naar Albacete.

Nog in Gent was Willy De Coninck benaderd door een journalist van de Antwerpse krant *De Dag*. In het interview dat dit blad publiceerde — en dat later bijna ongewijzigd door *Het Vlaamsche Volk* werd overgenomen — gaf hij een aantal biezonderheden over de Gentenaars in Spanje en over zijn eigen zending ([89]). Volgens De Coninck waren er op dat ogenblik een zeventigtal Gentenaars in Spanje ([90]). Hij benadrukte dat zeker niet allen kommunist

(83) *Interview met W. De Coninck, op. cit.*

(84) *Ibidem.*

(85) R.A.B.W., *Rechtbank 1ste Aanleg Gent*, nr. 30.596. P.V. Gerechtelijke politie van 12 april 1937.

(86) *Ibidem.*

(87) Een uitgewerkte biografische notitie over Willy Weinberg zou ons te ver voeren. Vermelden wij enkel dat hij op 11 juli 1904 in Kassel werd geboren. Aan de Gentse Universiteit had hij kontakten met de kommunistische studenten en vooral met hun voorman Isidoor Springer, alias Sabor. Na zijn terugkeer uit Spanje schreef hij zich opnieuw in aan de universiteit. In 1940 werd hij door de Belgische politiediensten aangehouden en naar Frankrijk gedeporteerd. Daar kwam hij in het kamp van Gurs terecht. Hij overleefde de Tweede Wereldoorlog (*Interview W. De Coninck, op. cit.* M.V.G., *Dienst O.D.O., op. cit.*).

(88) *Interview W. De Coninck, op. cit.*

(89) *De Dag*, 4 februari 1937. *Het Vlaamsche Volk*, 6 februari 1937.

(90) Tijdens het interview dat wij hem afnamen vond W. De Coninck dit enigszins overdreven. Wij telden precies 68 Gentenaars, maar dan over de ganse aktiviteitsperiode van de Brigaden gespreid (*Interview met W. De Coninck, op. cit.*).

waren. Ook de sociale samenstelling van de groep was volgens hem vrij uiteenlopend : er waren arbeiders bij, intellektuelen, werklozen, oudstrijders en studenten. Op dit aspekt zullen wij in onze besluiten ingaan. Verder beweerde de ondervraagde dat er in Albacete geen lange militaire training was gegeven, omdat de meesten van zijn groep oud-soldaten waren. De feiten leren ons dat hij hier de waarheid enigszins geweld aandeed. Een klacht liet hij horen over de verzorging in de klinieken. Deze gebrekkige verzorging weet hij vooral aan het gebrek aan geschoolde krachten en aan geneesmiddelen. Verder vertelde hij dat de vrijwilligers 10 pesetas soldij per dag ontvingen, wat toen ongeveer 28 BF was. Tot slot nog deze bevestiging uit het interview : de invalieden zouden een pensioen krijgen dat ongeveer gelijk zou zijn aan dat van de invalieden van de Eerste Wereldoorlog. Wij vonden een dergelijke bewering bij de teruggekeerden die in het anti-kommunistische kamp belandden herhaaldelijk terug. In ieder geval kon het geld voor deze pensioenen enkel van de Republikeinse regering komen. Bij een nederlaag van de Republiek, mogelijkheid waarmee W. De Coninck geen rekening hield, was hier echter geen sprake meer van. Dat deze belofte — blijkbaar mondeling vóór het vertrek toegezegd — niet werd gehouden zette bij een aantal vrijwilligers na hun terugkeer kwaad bloed en dat zou ook de Gentse kommunisten in nauwe schoentjes brengen.

♣

Keren wij terug naar de Gentenaars in Spanje. Wij schetsten zoëven een vrij somber beeld van de beproevingen die de Interbrigadisten aan het front moesten doorstaan. Vanzelfsprekend stond niet iedereen aan het front, maar diegenen die een administratieve, politieke of sanitaire taak kregen toegewezen vormden toch een minderheid.

Voor de anderen golden deze zware omstandigheden wel. Allen waren als vrijwilligers naar Spanje gekomen. Hoevelen hadden echter niet gedacht slechts voor een relatief korte periode te worden ingezet ? Sommigen hielden het slechts een paar dagen uit, zagen dat het in Albacete inderdaad ernst was en kwamen op hun vrijwilligerschap terug. Anderen bedachten zich zelfs nog vóór ze in Spanje waren aangekomen. Wij schetsten reeds het korte avontuur van de Bond Moyson-bediende A.V.W. W.R. een 27-jarige dagloner, deed in november de reis tot Perpignan. Hij kwam daar op zijn besluit om naar Spanje te gaan terug en vroeg hulp aan de Belgische konsul in Sète *d'une manière arrogante,* zoals deze aan zijn ambassadeur in Parijs schreef ([91]). De interventie van de Belgische vertegenwoordigingen in het buitenland is trouwens een element dat wij herhaaldelijk terugvonden. Allleen reeds voor de Gentse vrijwilligers kwamen wij zeven personen op het spoor wier lot door de Belgische konsulaire diensten werd ter harte genomen. Vier werden vanuit Frankrijk terug naar België geloodst. Drie werden dank zij de tussenkomst

(91) R.A.B.W., *Rechtbank 1ste Aanleg Gent,* nr. 30.596. Brief van de Belgische konsul in Sète aan de ambassadeur in Parijs, dd. 28 november 1936.

van Jules Simon, konsul in Barcelona, uit de gevangenis gehaald en door de Republiek uitgewezen.

S.L. vertrok op 30 oktober. Hij was gehuwd, had twee kinderen, maar leefde gescheiden van zijn vrouw. Vlasbewerker van beroep was hij in maart 1935 werkloos geworden ([92]). Vanaf februari 1936 genoot hij steun van de C.O.O. Na de gekende weg te hebben afgelegd via Albacete, werd hij gedurende twee dagen ingezet aan het front van Madrid. Zijn sektie werd uit elkaar geslagen. Daarna weigerde S.L. terug naar het front te gaan. « Onder het voorwendsel dat ik schrik had », verklaarde hij aan de Gentse Rijkswacht ([93]). Hij moest dan karweien opknappen, anders kreeg hij geen eten. Op 11 december werd hij over de grens gezet en kon met behulp van de konsulaire dienst terugkeren naar België. Hij beweerde dat Jan Pirot hem had meegevraagd « om te gaan werken » in Spanje ([94]). M.J. en D.C.A. van hun kant vertrokken op 23 oktober ; wij gaven reeds in het derde hoofdstuk het relaas weer dat zij voor de Gentse Rijkswacht deden. Om wat deze twee personen betreft de tussenkomst van het Belgisch Konsulaat in Barcelona te illustreren, volgt hier een uittreksel uit een brief van Jules Simon, gedateerd op 11 december 1936 aan P.H. Spaak, minister van Buitenlandse Zaken :

> *Ces compatriotes, venus en Espagne pour combattre dans les rangs des gouvernementaux, ont, après un court séjour dans le pays, demandé à être licenciés et rapatriés. Ils ont été arrêtés et emprisonnés en attendant leur expulsion.*
>
> *J'ai pu les interroger et j'ai consigné les listes* (sic) *ci-jointes les renseignements permettant de les identifier.*
>
> *Je leur ai promis de m'occuper d'eux et de m'efforcer de les faire libérer le plus tôt possible et de faire transférer ceux de la catégorie b) — détenus depuis 11 jours à la prison-modèle où le séjour est certes plus confortable que dans les cellules de la police.*
>
> *Si j'obtiens leur élargissement avant la huitaine, j'essaierai de les embarquer sur le bateau français qui viendra sans doute le 18 courant. Dans le cas contraire et si l'attente devait être trop longue avant l'arrivée du bateau suivant — pour autant qu'il en revienne un bien entendu — j'aurais à les rapatrier par fer. Je ne puis dans ces conditions, que solliciter vos instructions tout en vous priant cependant, de prescrire à l'Ambassade de Belgique à Paris de faire d'urgence une démarche auprès des Autorités compétentes françaises pour qu'une réduction du prix du billet leur soit accordée sur les réseaux du « Midi » de « Paris-Orléans » et du « Nord ».*
>
> *Vous jugerez sans doute utile de prévenir les familles des intéressés du sort qui leur a été réservé en Espagne* ([95]).

D.M.R. vertrok op 30 oktober. Na 3 dagen verblijf in Albacete kreeg hij toelating om even de stad in te gaan. Hij maakte daarvan gebruik om de plaat

(92) O.C.M.W.-Gent, *Oud-archief C.O.O.*, Dossier nr. 4.926 inzake S.L.

(93) R.A.B.W., *Rechtbank 1ste Aanleg Gent*, nr. 30.596. P.V. Gerechtelijke Politie, dd. 11 december 1936.

(94) *Ibidem.*

(95) R.A.B.W., *Rechtbank 1ste Aanleg Gent*, nr. 30.596. Brief van Jules Simon, Konsul-generaal in Barcelona aan P.H. Spaak, Minister van Buitenlandse Zaken, dd. 11 december 1936.

te poetsen en op eigen houtje naar België terug te keren ([96]). Hij was 16 jaar oud en had, net als de zopas vermelde personen, tot op het ogenblik van zijn vertrek geen enkel kontakt gehad met de kommunisten.

Het is duidelijk dat voor diegenen die bijna onmiddellijk uit Spanje terugkeerden — of daar zelfs nooit geraakten — eigenlijk geen politieke motieven een rol speelden. Bij wie bleef was de ideologische motivatie veelal wel aanwezig, maar begonnen na een tijd echter ook andere elementen door te wegen. De oorlog bleef aanslepen en de perspektieven werden steeds minder rooskleurig. Wij schetsten reeds de moeilijke dagelijkse leefomstandigheden van de « Interbrigadist » aan het front. Het revolutionair elan knakte bij sommigen, zelfs bij de meest overtuigden, na een tijd af. Met het wegebben van het entoesiasme kwamen ook de moeilijkheden. Sommigen, ook de vrijwilligers van het eerste uur, weigerden verder te vechten. Anderen deserteerden. Een aantal — geen Gentenaars — bekochten zulks met hun leven ; anderen hadden meer geluk en kregen klusjes achter het front op te knappen. Velen ook zochten hun heil in de drank. Slechts de sterksten bleven overeind, en hierin speelde denkelijk meer de psychische ingesteldheid dan de louter politieke overtuiging een rol. Benadrukken wij dat deze twee faktoren — gelukkig trouwens voor het voortbestaan van de Brigaden — zeker niet helemaal los staan van elkaar.

Van de 68 geïdentificeerde Gentenaars haalden er acht een militaire graad in de Internationale Brigaden. Drie onder hen brachten het tot sergeant en vijf tot luitenant. Van deze laatsten waren er vier, met name Gustaaf Lampaert, Jan Pirot, Antoine Van Fleteren en Willy De Coninck, lid van de K.P.B. De vijfde, Fernand Stevens, had via zijn vrienden en familie reeds relaties met de kommunisten vóór zijn vertrek.

Toen de grootste groep Gentenaars op 30 oktober naar Spanje vertrok zagen wij dat bepaalde militanten, leden van het Federaal Komitee, waarin de partij vertrouwen stelde werden aangeduid om de begeleiding naar Spanje te verzorgen. Hierbij — en zulks lag in de logika van de verwachtingen — was het echter niet gebleven. Zowel Ferdinand Minnaert als Kamiel Van Acker hadden aan Willy De Coninck zowat het peterschap over de Gentse vrijwilligers in Spanje meegegeven : hij moest hen politiek volgen. Later ontving De Coninck van Georges Van den Boom, sekretaris van de K.P.B., een schriftelijke mandaat in die zin ([97]). Toen één van deze Gentse kommunisten — bokser Paul Van Laere — eind 1936 of begin 1937 moreel knakte en weigerde nog verder naar het front te gaan, diende hij van Arthur Dorf, de politieke kommissaris van het Bataljon Edgar André, schriftelijk verslag uit te brengen aan de partijverantwoordelijken in Gent ([98]). W. De Coninck

(96) R.A.B.W., *Rechtbank 1ste Aanleg Gent*, nr. 30.596. P.V. Gerechtelijke Politie, dd. 11 december 1936. Onderhoor D.M.R.
(97) *Interview Willy De Coninck, op. cit.*
(98) *Ibidem*. Arthur Dorf was van Duitse nationaliteit. Tussen 28 oktober 1936 en 14 januari 1937 was hij politiek kommissaris van de Edgar André. Hij ging daarna over naar het kaderkommissariaat van de 11de Brigade (CASTELLS (A.), *op. cit.*, p. 449 en 527).

deed dit nog eens mondeling over toen hij voor het stichtingskongres van de V.K.P. naar België overkwam. Ook over D.M., die eveneens lid was van de partij, bracht hij verslag uit. Ook voor deze laatste waren de frontomstandigheden op een bepaald ogenblik te zwaar gebleken. Hij ging uit de XIde Brigade weg en herpakte zich later. Voor Van Laere waren de gevolgen onmiddellijk voelbaar : hij werd, nog toen hij in Spanje verbleef, uit het Federaal Komitee verwijderd. De verbitterde Van Laere, die zo graag terug naar huis wou maar dat niet mocht, kreeg toen de job van « masseur » in het hersteloord van de Brigaden in Benicassim ([99]). De zoals steeds goed ingelichte *Pierlala* gooide ook in dit geval wat olie op het vuur : « Durft een van die beide kommunistische leiders [bedoeld worden Minnaert en Van Acker] het geval Franki Paul goedpraten ? Neen, Franki Paul was geen lafaard, dat had hij honderden malen bewezen. Maar wie kan 't afkeuren dat zelfs de moedigste er voor terugschrikt eene versterkte positie zonder wapens aan te vallen ? », was zijn retorische vraag ([100]). Ook in Spanje bleven voor de K.P.B. de militanten dus in de eerste plaats militanten met alles wat zulks aan niet te overtreden regels veronderstelde. In de anti-fascistische strijd dienden de kommunisten een voortrekkersrol te vervullen. In bepaalde omstandigheden was dit een zware opgave die ook de psychische weerbaarheid van het individu in de weegschaal wierp ; voor de Spanjevrijwilligers was de Tweede Wereldoorlog inderdaad reeds begonnen.

4. DE TERUGKEER

Hoe was het nu met de achtergebleven familieleden van de vrijwilligers gesteld ? Wij vermeldden reeds dat vrouwen van « Interbrigadisten » steun kregen uitbetaald. P.B., echtgenote van F.D.C. kreeg 18 BF per dag voor haarzelf en 5 BF per dag per kind ([101]). Ondertussen bleef zij verder van de C.O.O. steun genieten ([102]). De vrijwilliger H.A. leefde gescheiden van zijn vrouw sedert 1921. Allebei hadden ze een andere partner gevonden ([103]). De vrouw waarmee H.A. samenwoonde kreeg voor haar en haar vier kinderen geld dat ze ontving in het K.P.-lokaal in de Zaadsteeg. Ze vertelde aan de politie dat ze daar elke zaterdag naartoe ging en dat het Kamiel Van Acker was die haar de som overhandigde ([104]). Dit leidde trouwens tot een konflikt met de wettelijke echtgenote van H.A. die het geld voor zich opeiste. Nog vrouwen kwamen daar voor dezelfde reden. Andere vrouwen van vrijwilli-

(99) S.D.S., P.S., T., 160.
(100) *De Gieljotiene van Pierlala*, nr. 31, 31 juli 1938.
(101) R.A.B.W., *Rechtbank 1ste Aanleg Gent*, nr. 30.596. Onderhoor Gerechtelijke Politie van B.P., 19 november 1936.
(102) OCMW-Gent, *Oud-archief C.O.O.*, nr. 6.566.
(103) *Idem*, nr. 21.453.
(104) R.A.B.W., *Rechtbank 1ste Aanleg Gent*, nr. 30.596. P.V. Gerechtelijke Politie van 28 november 1936.

gers verklaarden aan de politie dat zij niets ontvingen. Dit kon ons, gezien de bron, echter niet op een dwaalspoor brengen. Alle gegevens — ook de interviews — wijzen erop dat de direkte familieleden van de vrijwilligers, d.w.z. zij die afhankelijk waren van het inkomen van de betrokkenen, financieel werden geholpen ([105]). Aangezien het precies de funktie was van de Internationale Rode Hulp om mensen die om politieke redenen in nood verkeerden te helpen, werd deze organizatie bij deze campagne betrokken. Volgens A. Castells kwam het geld hiervoor ten dele — of volledig — van de Spaanse regering die de soldij (die 30 pesetas zou bedragen hebben) slechts ten dele (10 pesetas) aan de vrijwilligers uitbetaalde en de rest voor de direkte familieleden bestemde. Dit geld kwam dan België binnen door bemiddeling van de Spaanse ambassade in Brussel ([106]). Dat dit geld dan verder via het kommunistische partijapparaat werd verdeeld was gezien het karakter van de Brigaden een vrij logische zaak. In ieder geval profiteerden zeker niet alleen de families van de « politieke » vrijwilligers van deze steun. Bij de voorbeelden die wij daarnet aanhaalden ging het namelijk om wat ik voorlopig nog « Patershol »-vrijwilligers zou willen noemen. Of deze financiële hulp zich dan nog tot november 1938 voortzette konden wij niet uitmaken. Wij zouden daar echter wel een groot vraagteken durven achter zetten.

In het Gentse was het na de snel op elkaar volgende solidariteitsmeetings met de Spaanse Republiek in oktober en november 1936 even stil geworden rond de burgeroorlog. In april 1937 werd een herdenking gehouden in het feestpaleis van de *Vooruit* voor de gevallen Juliaan Druwé ([107]). Twee maanden later organizeerde men een huldeplechtigheid voor de gesneuvelde Gentenaars in de Internationale Brigaden ([108]).

In mei 1937 begon de terugkeer van de eerste vrijwilligers die reeds een tijdlang in Spanje hadden gevochten. Willy De Coninck werd opgeroepen om zijn militaire dienst te komen vervullen ([109]). Dit middeltje gebruikte men trouwens herhaaldelijk. Eens dat de politiediensten op de hoogte waren van het vertrek van een vrijwilliger werd nagegaan in hoeverre hij met de militiewetgeving in orde was. Zijn naam werd doorgegeven aan de militaire overheden. De vrijwilliger werd dan ofwel opgeroepen voor zijn militaire dienst (bij tuchtmaatregel) indien hij deze nog niet had verricht of werd heropgeroepen zo hij deze wel had vervuld. Zij die niet kwamen opdagen werden wegens desertie vervolgd. Zo werd de Gentse vrijwilliger Louis Wewer voor het krijgshof te Brussel in beroep vrijgesproken ([110]). Een andere Gen-

(105) *Interview met W. De Coninck, op. cit. Interview met wijlen F. Minnaert, op. cit.*
(106) CASTELLS (A.), *op. cit.*, p. 90.
(107) *Het Vlaamsche Volk*, 10 april 1937.
(108) *Het Vlaamsche Volk*, 12 juni 1937.
(109) *Interview W. De Coninck, op. cit.*
(110) *Het Vlaamsche Volk*, 22 januari 1938.

tenaar daarentegen, R.G., kreeg van de krijgsraad in Gent vier dagen voorwaardelijk arrest ([111]). Beiden waren begin 1938 teruggekomen. Zowat een maand daarvoor was een Antwerps vrijwilliger nog tot 1 maand effektief veroordeeld. De kommunisten stelden dat hun campagne tegen deze processen dan toch vruchten had afgeworpen.

In mei 1937 was de in Aalst geboren Valeer De Vos teruggekomen omdat hij in Spanje een zware verwonding aan de ruggegraat had opgelopen ([112]). Een paar weken later werd hij in de gevangenis opgesloten. Tijdens de algemene werkstaking van juni 1936 werkte hij in een tabaksfabriek in Aalst en had daar de fietsbanden van werkwilligen doorgesneden ; daarvoor was hij bij verstek tot vier maanden veroordeeld ([113]). In oktober 1937 liet men hem opnieuw vrij en werd hij aan de gevangenispoort door oud-vrijwilligers verwelkomd ([114]).

Ondertussen was in augustus ook Jan Pirot teruggekeerd. « Met geschokten gezondheidstoestand was hij in ziekenverlof naar Gent gekomen », schreef Minnaert ([115]). Pirot begon onmiddellijk met het geven van een aantal meetings ([116]). Op maandag 30 augustus werd ook hij door de Rijkswacht aangehouden. « De gendarmen en de opsporingsbrigade is door hare spionnagediensten goed ingelicht over de terugkomst der gekwetste en zieke antifascisten uit het Spaans volksleger », schreef *Het Vlaamsche Volk* ([117]). Korte tijd later werd hij echter vrijgelaten.

Het bleef in Gent nu opnieuw een tijdje stil rond de vrijwilligers, tot in februari een herdenking voor de gesneuvelde Interbrigadisten werd op touw gezet op initiatief van de « Vriendenkring der oud-strijders van Spanje » ([118]). Deze « Vriendenkring van Anti-fascistische oud-strijders van Spanje » was in Gent reeds in september of oktober 1937 opgericht en had haar zetel in Café « Midi » op het Koophandelsplein ([119]). De sekretaris van de kring was Jan Pirot. Pas op 13 februari 1938 werd op nationaal niveau het stichtingskongres van de vriendenkring belegd. De Vlaamse afdeling zou volgens het persverslag van een ruime autonomie kunnen genieten ([120]). Merk-

(111) *Idem.*
(112) S.D.S., P.S., T., 157.
(113) *Het Vlaamsche Volk,* 31 juli 1937.
(114) *Het Vlaamsche Volk,* 16 oktober 1937.
(115) *Het Vlaamsche Volk,* 4 september 1937.
(116) *Het Vlaamsche Volk,* 14 augustus 1937.
(117) *Het Vlaamsche Volk,* 4 september 1937.
(118) *Het Vlaamsche Volk,* 29 januari 1938.
(119) *Archief en Museum voor de Socialistische Arbeidersbeweging - Gent,* Militarisme II. *Brief van de Vriendenkring aan het BWP-bestuur in Gent* i.v.m. de deelname van de oud-Spanjevrijwilligers aan de 11 november - betoging van de BWP, dd. 30 oktober 1937. Ze mochten aan deze optocht niet als afzonderlijke groep (met spandoek) deelnemen, maar dienden zich bij de Socialistische Oud-Strijders te voegen. Ook mochten zij bij die gelegenheid geen eigen colportage houden. Dit is typerend voor de houding van de BWP-leiding : deze zag ook in de Vriendenkring een kommunistische mantelgroepering.
(120) *Het Vlaamsche Volk,* 19 februari 1938.

waardig genoeg vonden wij Pirot in de nationale leiding van deze kring niet terug ([121]). Op dat ogenblik — februari 1938 dus — waren er vermoedelijk reeds geschillen gerezen tussen hem en de leiding van de K.P. in Gent. Deze geschillen leidden tot zijn uitsluiting uit de partij in juni. Deze beslissing werd, volgens het verslag in *Het Vlaamsche Volk*, met eenparigheid van stemmen genomen door het Gents federaal komitee. Dit omdat hij de « partijleiding belasterde » en « partijvijandige elementen steunde in hun uitlatingen over Spanje » ([122]). Wat deze uitlatingen dan wel inhielden werd niet vermeld. Andere bronnen bezorgen ons daarover meer inlichtingen. Zowat een maand na zijn uitsluiting lag Pirot namelijk aan de basis van de oprichting van de Gentse afdeling van de « Broederbond der Spaansche Oudstrijders ». Hun « Open brief aan de Vlaamsche bevolking » werd op 1 augustus 1938 in *Het Volksblad*, propagandablaadje van de « Concentratie der Propagandamiddelen voor het Anti-communistisch Offensief » gepubliceerd ([123]).

Wat verweten deze mensen nu konkreet aan de kommunisten ? Vooreerst dat ze hadden verzuimd de syndikale bijdragen van de vrijwilligers verder te betalen tijdens hun verblijf in Spanje. Dit was uiteraard belangrijk omdat dezen bij hun terugkeer geen werkloosheidsuitkering zouden kunnen genieten. Volgens de Broederbond had de K.P. dit opzettelijk niet gedaan om de oud-vrijwilligers van haar financiële steun afhankelijk te maken : zo zouden de teruggekeerden zwijgen over wat in Spanje gebeurd was. Verder beweerden zij dat het lidmaatschap van de Vriendenkring verplichtend was, anders kregen zij geen hulp. Zij dienden zich te laten onderzoeken door een medische kommissie die de invaliditeit en de steunmogelijkheden onderzocht. Tenslotte kloegen zij het feit aan dat de weduwen en kinderen van de gesneuvelden hetzelfde lot ondergingen. Het doel van de Broederbond was bijgevolg de kommunisten « te ontmaskeren » en hulp te verlenen aan de teruggekeerden, de gewonden en de weduwen. De open brief besloot aldus : « De kom-

(121) Naast een Nationaal Komitee werd ook een « Kontroolkommissie » opgericht. Daarin vonden wij — volgens het persverslag — de Vlaming Wever terug. Deze moet vermoedelijk geïdentificeerd worden als de Gentenaar Ludovicus Wewer, een 34-jarige schildersgast, lid van de Kommunistische partij. In Spanje had hij gediend in het Bataljon « Franco-Belge » van de XIVde Brigade. Hij was net als Pirot in de loop van september 1937 teruggekomen. Toen hij na 9 maanden Spanje thuis kwam had zijn vrouw — volgens een C.O.O.-verslag — reeds een andere partner gevonden en ging hij elders wonen. Tot november leefde hij — zoals hij zelf verklaarde — van het geld dat hij in Spanje had ontvangen. Dan vroeg hij steun aan de C.O.O. Volgens zijn dochter leed hij bij zijn terugkeer uit Spanje aan een « zenuwinzinking ». Hij werd beschuldigd van desertie maar door het Krijgshof in Brussel vrijgesproken. Wewer zou tijdens de bezetting één van de leiders van het Belgisch Leger der Partizanen worden in Gent ; daarover meer in hoofdstuk V (M.V.G./D.O., *Dienst O.D.O.*, dossier Wewer Louis. O.C.M.W.-Gent, *Oud-archief C.O.O.*, nr. 19.269).

(122) *Het Vlaamsche Volk*, 25 juni 1938.

(123) *Het Volksblad*, 1 augustus 1938. Bijvoegsel aan nr. 5 van *Volkswacht*. Deze « Concentratie der Propagandamiddelen voor het Anti-communistisch offensief » is beter gekend onder haar franstalige benaming *Centre d'Organisation et de Propagande Anti-communiste* of C.O.P.A.C. Dezelfde « Open brief » zou nog in het Brusselse katolieke blad *De Courant* gepubliceerd worden (*De Courant*, 5 augustus 1938). De oprichting van de Broederbond werd eveneens in de *Gazette van Gent* opgenomen (*Gazette van Gent en der beide Vlaanderen*, 2 augustus 1938).

munisten hebben ons bedrogen (...) wij zullen hen daarvoor rekenschap vragen » ([124]).

In het begin van dit artikel vermelden wij dat enkele vrijwilligers verklaarden dat zij naar Spanje waren gelokt met de belofte er te kunnen werken. De bron van deze uitspraak — een verklaring aan de Rijkswacht — boezemde ons weinig vertrouwen in. Het feit dat de Broederbond nooit met dit argument uitpakte bevestigt het wantrouwen dat wij ten opzichte van deze uitspraak koesterden.

⁂

Wie waren nu deze mensen die blijkbaar zonder erg lang talmen uit de kommunistische partij waren gestapt (of geroyeerd) en in het uiterst-rechtse vaarwater van COPAC waren terechtgekomen ? Wij beschreven reeds de figuur van Jan Pirot. De K.P. had in het Patershol een vrij talrijke aanhang verworven. Dat was ondermeer zijn werk geweest. Daarenboven bezat hij een vechterstemperament en was hij geen slechte spreker. Deze kwaliteiten hadden hem in de Gentse federale leiding gebracht ; in de Brigaden kon hij tot luitenant opklimmen. Tot de slag aan de Jarama was zijn houding in Spanje inderdaad voorbeeldig geweest ([125]). Daarna raakte hij meer en meer ontmoedigd. Hij volgde nog een tijd lang de officierenschool van de Brigaden in Pozorrubio, maar slaagde er niet in deze te voleindigen. In augustus 1937 kwam hij « op ziekenverlof » terug naar Gent ([126]). Blijkbaar verweet de K.P. hem dat hij niet meer naar Spanje wou terugkeren, hoewel de partij dat eigenlijk nooit publiek heeft gemaakt. Verder vonden wij naast Pirot bij de Broederbond terug : de Gentenaars R.G., D.M.A., W.P., J.R., Van Herreweghe Gustaaf en De Vos Valery.

Van R.G.'s persoonlijkheid — hij vertrok in februari 1937 — gaven wij reeds een aantal elementen ([127]). Wij vermeldden eveneens het feit dat hij bij zijn terugkeer voor de krijgsraad werd gedaagd. Hij was het prototype van een niet-politiek vrijwilliger. Deze kwalifikatie geldt ook voor de 26-jarige C.M.A. : hij was één van diegenen die na een maand reeds terug in Gent stonden en via de konsulaire dienst waren teruggekomen ([128]). Merkwaardig is wel dat de man een oogziekte had vóór hij naar Spanje vertrok ; zijn zicht was daardoor erg slecht. Dit zou aan *Pierlala* de volgende uitspraak ontlokken : « (...), waarom hebben de ronselaars in menschenvlees dien duts naar Spanje laten gaan ? Was 't hen al gelijk voor welk soort menschelijk vee ze hunne premie trokken ? » ([129]). Verder was er de in mei 1937 vertrokken

(124) *Het Volksblad*, 1 augustus 1938.
(125) *Interview met Willy De Coninck, op. cit.*
(126) *Idem* voetnoot 115.
(127) Zie p. 162.
(128) R.A.B.W., *Rechtbank 1ste Aanleg Gent*, nr. 30.596. P.V. Rijkswacht Gent, 21 december 1936.
(129) *De Gieljotiene van Pierlala*, 5de jg., nr. 39, 25 september 1938.

W.P. Hij was toen 27 jaar oud, was katoenbewerker van beroep maar had achtereenvolgens als losse arbeider op de foor gewerkt en als mijnwerker in Henegouwen. Hij was gehuwd, had 4 kinderen, maar leefde sinds 1934 gescheiden van zijn vrouw ([130]). Zijn moeder verklaarde aan de politie dat hij zich niet met politiek bezig hield ([131]). Daarnaast was er de 35-jarige plafonneerder Gustaaf Van Herreweghe. Hij vertrok in november 1936 en kwam zowat een jaar later terug. Ook voor hem vonden wij geen enkel organizatorisch kontakt met de K.P.B. vóór zijn vertrek. Twee leden van de Broederbond, met name Valery De Vos en J.R. waren echter wel oud-partijleden.

Over J.R. hadden wij het reeds in ons tweede hoofdstuk ([132]). Hij kwam in mei terug omdat hij een heroproepingsbevel voor het leger had ontvangen ([133]). Aan de aanhouding van Valery De Vos — na zijn terugkeer uit Spanje — was nog de nodige ruchtbaarheid gegeven in *Het Vlaamsche Volk*. De Vriendenkring had hem bij zijn vrijlating zelfs verwelkomd.

Het is toch opvallend hoe De Vos, en niet in het minst ook Pirot na hun terugkomst nog een tijdlang met de kommunisten hadden samengewerkt. Waarom dan deze ommezwaai ? Een aantal citaten uit de *Gieljotiene van Pierlala* maakt dit wel duidelijker. Ziehier wat Pierlala schreef, respektievelijk eind augustus en begin september :

> « Wij kiezen geene partij voor avonturiers ; we nemen de partij op van bedrogenen, door de leugens der Kommunistische leiders tot menschelijke wrakken herschapen.
>
> Wat deedt gij al voor de Spaansche republiek. Menheere de Senator Minnaert ? Praten ? Dat kan iedereen !!!!
>
> Die jongens stelden daden. Aan 't front was Pirot gekend als een dappere : dat erkennen zelfs degenen die nu vijandig tegenover hem staan. Van Herreweghe was gekend als een dappere onder de dapperen : dat erkennen allen. Deze laatste vroeg U persoonlijk, Menheere de Senator, waarom het geld achterbleef dat hem rechtmatig toekwam. Is 't daarom dat hij een avonturier is ?
>
> G.R. zit met een schouder vol schroot. Wat deedt gij, kommunistische leiders, voor dien ongelukkige ? Was 't omdat hij zich niet wilde laten opereeren, en nog opereeren, en maar altijd snijden door slachtersgasten die ginder den titel van doktoor voeren, dat ge hem nu een avonturier noemt ?
>
> Valery De Vos is voor z'n leven ongelukkig door eene kogelwonde. Wat deedt ge voor hem, Menheere de Senator Minnaert ? Is 't een avonturier omdat hij langs om zieker wordt ? Is 't omdat men hem in Spanje niet genas ? Is 't omdat de etter zijner innerlijke wonde in de dij, hem langs den hiel uitdruipt, dat de arme jonge kerel een avonturier is ?
>
> Mannen lieten zich, tegen schitterende beloften en omdat ze iets voelden voor den strijd in Spanje, overhalen om naar ginder te gaan.
>
> Ze kwamen terug ; de eenen gekwetst ; anderen invalied ; nog anderen ongekwetst doch vervuld van walg door 't gene ze in Spanje zagen.
>
> De aanwervers, marchands in menschenvleesch, hadden aan die jon-

(130) O.C.M.W.-Gent, *Oud-archief C.O.O.*, nr. 1.1513.

(131) R.A.B.W., *Rechtbank 1ste Aanleg Gent*, nr. 30.596. P.V. Gerechtelijke Politie, 15 juni 1937.

(132) Zie p. 161.

(133) O.C.M.W.-Gent, *Oud-archief C.O.O.*, nr. 12.804.

gens beloofd, hunne syndikale bijdrage, hunne ziekenbeurs, enz. te betalen gedurende hun verblijf in Spanje. Dat werd niet gedaan.

Toen die mannen hier dus terugkwamen, waren ze overal uitgesloten. Ze waren totaal zonder middelen van bestaan. Ze waren dus wel verplicht, zich naar den Openbaren Onderstand te wenden » ([134]).

Wij denken hieruit een aantal belangrijke oorzaken voor de ommezwaai van deze oud-vrijwilligers te kunnen distilleren. Enerzijds waren de verwachtingen die zij hadden gekoesterd in het Spanje-avontuur niet ingelost. Veel van deze vrijwilligers hadden zich « maatschappelijk » niet kunnen waarmaken in België en zochten misschien een moreel en sociaal eerherstel door dienst te nemen in de Brigaden. Eens in Spanje werd het echter vrij vlug duidelijk dat zij daarvoor de verkeerde oorlog hadden gekozen. Bij de terugkeer kwamen zij bovendien financieel in de kou te staan. Ze werden niet zelden vervolgd door de gerechtelijke instanties, en de K.P. was niet bij machte hen voldoende ter zijde te staan. Een aantal onder hen zal wel het wrange gevoel hebben gehad dat zij er, na maanden in niet gemakkelijke omstandigheden hun leven te hebben geriskeerd, nu nog slechter voorstonden dan toen zij vertrokken, diegenen die zware verwondingen hadden opgelopen niet in het minst. En in deze overwegingen vonden zowel leden als niet-leden van de K.P. elkaar. Vanuit deze optiek is het ook te begrijpen dat zij nu bij de partij die hen de weg naar Spanje had getoond — Pirot moet zelf wel heel goed geweten hebben hoe dat ging — gingen aankloppen om het hun beloofde geld te ontvangen. Met het feit dat de nederlaag van de Republiek ook deze intentie van de kommunisten had gekelderd hielden zij geen rekening. Vanuit deze optiek kunnen wij denkelijk ook verklaren waarom een paar van deze ex-Interbrigadisten, ex-kommunisten en apolitieken, geen andere keuze zagen dan zich te laten gebruiken — of beter misbruiken — door een aantal reaktionairen. Voor deze laatsten kwam het er niet zozeer op aan deze « sukkels » te helpen, maar doorheen de ex-vrijwilligers het « bolsjevisme » te treffen. Het propagandaapparaat van COPAC draaide inderdaad op volle toeren. Hun publikaties *Volkwacht* en *Het Volksblad* gaven de verhalen van teruggekeerde vrijwilligers weer. Toen de gemeenteraadsverkiezingen van oktober naderbij kwamen kregen veel Gentenaars reeksen COPAC-blaadjes in hun bus. Daarnaast werden de voormannen van de « Broederbond » nu van de ene meeting naar de andere gesleept. Eén voorbeeld : de met veel rumoer aangekondigde « anti-kommunistische meeting » in de Burgerkring in de Holstraat op 24 september : « De leugens van de kommunisten moeten door pen en woord bekend gemaakt worden ; hunne bedriegerijen, hunnen laster, hunne tekortkomingen moeten ontmaskerd worden, zooveel en zoo publiek mogelijk. Teruggekeerder uit Spanje, waarover lasterende leugenaars van de Kommunistische Partij zoveel onwaarheden uitstrooiden, zullen op het verhoog plaatsnemen, en 'n paar onder hen, zullen tot de toehoorders spreken » ([135]). Naast Verelst voor COPAC en de Verdinaso-advokaat Emiel Thiers uit Tielt

(134) *De Gieljotiene van Pierlala*, nr. 34 van 21 augustus 1938 en nr. 36 van 4 september 1939.

(135) *De Gieljotiene van Pierlala*, nr. 39 van 25 september 1938.

namen inderdaad Gustaaf Van Herreweghe, Valery De Vos en Jan Pirot het woord ([136]).

⁂

Hoe reageerden de kommunisten nu op deze aantijgingen ? Op 17 september kwam de eerste openlijke reaktie van *Het Vlaamsche Volk* : « Toen enige renegaten teruggekeerd uit Spanje, zich voor enkele zilverlingen lieten omkopen ten voordele van de klerikale reaktie en het fascisme, hebben Pierlala en COPAC getracht het voor te stellen als zou dit een rebellie zijn van « eerlijke » jongens, welke recht eisen ! » I.v.m. de meeting in de « Katholieken Burgerskring » : « Zullen de avonturiers, welke zich met een martelaarskroon lieten tooien het aandurven zich als invalieden te laten toejuichen door de Jezuïeten en de klerikale groot-burgerij ? Zou Pirot kunnen zeggen aan welk front hij invalied geworden is en waarom hij een pensioen van de Spaansche regering eist ? Zou Van Herreweghe durven verklaren dat hij invalied is als gevolg van de opgelopen verwondingen in Spanje ? Wij beweren dat hij het ongeval heeft opgelopen vóór hij naar Spanje is vertrokken » ([137]). In november dan drukte het kommunistische persorgaan een brief van COPAC af die werd gezonden naar patroons en financiële ondernemingen ([138]). In dit schrijven werd gevraagd bepaalde door COPAC aanbevolen personen bij voorkeur in dienst te nemen bij openstaande betrekkingen. De K.P. zag hierin de manier waarop bepaalde oud-vrijwilligers zich hadden laten omkopen. Ook werd een reaktie gepubliceerd van Belgische vrijwilligers die zich nog in Spanje bevonden : zij zouden bij hun terugkeer eens duidelijk maken « ... wat die valschaards hier in Spanje zoal uitgevoerd hadden en dewelke zich noemen invalied en zelfs grote invalied (...). Vraag eens aan W.P. en aan Van Herreweghe waar zijn invaliditeit is opgelopen (zij beweren dat hij als plafonneur zeven weken voor zijn vertrek is gevallen ; hij zou dan vervroegd uit het hospitaal weggegaan zijn omdat hij ' nog een zaak te regelen had met de politie ') » ([139]). Deze brief uit Spanje was door 109 vrijwilligers van de Belgische kompagnie (uit de XIVde Brigade) ondertekend.

De reaktie van de kommunisten kwam dus op de eerste plaats neer op het lanceren van een aantal individuele verdachtmakingen ([140]). Een enkele maal liet men ook doorschemeren dat het met de motivatie van sommige vrijwilligers niet helemaal in orde was. Aan een echte analyse van wat er is mis-

(136) *De Gieljotiene van Pierlala*, nr. 40 van 2 oktober 1938.

(137) *Het Vlaamsche Volk*, 17 september 1939.

(138) *Het Vlaamsche Volk*, 26 november 1939.

(139) *Idem*.

(140) De verwijten zijn dus vooral tegen Pirot en Van Herreweghe gericht, dezelfde Pirot waarover Minnaert in september nog schreef dat hij met « geschokten gezondheidstoestand » was teruggekeerd. Van Herreweghe was z.g. al invalied vóór zijn vertrek naar Spanje. Waarom liet men hem dan vertrekken ? Hij werd inderdaad bij zijn aankomst in Spanje in een kliniek opgenomen met allerlei niet genezen breuken (*Het Vlaamsche Volk*, 4 september 1937. S.D.S./S.M., Carp. 4.763, fol. 310).

gelopen kwam men, naar buiten uit, niet toe. Dat in het begin iedereen — ongeacht leeftijd, politieke opvattingen of persoonlijkheidskenmerken — via de kommunisten kon vertrekken was iets waarvoor enkel zijzelf verantwoordelijk waren. Dat de Republiek na jarenlange taaie weerstand naar een nederlaag ging was allerminst hun fout. Toch waren het precies deze twee elementen die hun nu een zware politieke tol lieten betalen. Want ook al kwam er weinig naar buiten, in de organizatie zelf werd er wel duchtig kritiek geleverd. Toevallig of niet, maar rond het tijdstip dat de kritiek van de teruggekeerde vrijwilligers loskwam, viel het hoofd van Kamiel Van Acker. De man die de grote verantwoordelijke was geweest voor de ganse Spanje-zaak werd op 19 augustus 1938 als sekretaris van de Federale leiding afgezet ([141]).

Daarnaast — wij hadden het er trouwens reeds over — waren er de gemeenteraadsverkiezingen van oktober 1938. De K.P. leed een zware nederlaag in Gent. Te wijten, volgens ons, zowel aan de invloed die de uitgetreden ex-Spanje-vrijwilligers in het kommunistisch milieu zelf hadden als aan de opspraak die deze zaak in bredere kringen had verwekt. De kommunisten zelf weerhielden slechts dit laatste argument. « Enkele renegaten à la Pierot *(sic)* ten dienste van COPAC, maakten openlijke propaganda voor Rex », schreef *Het Vlaamsche Volk* ([142]).

Op 21 september had president Negrin in de Volkenbond de algehele ontbinding van de Brigaden aangekondigd. Twee dagen later werden ze van het front teruggetrokken. In de loop van oktober werden ze in de omgeving van Barcelona samengebracht. De 28ste organizeerden de Spaanse autoriteiten een grootse afscheidsceremonie en zowat drie weken later — op 19 november — kwam de eerste grote groep Belgen in Brussel aan.

Op 20 november kwamen de laatste Gentse vrijwilligers terug. Ze werden aan het St.-Pietersstation opgewacht door de fanfare en door de kommunisten die voor deze gelegenheid hadden gemobilizeerd ([143]). De Gentse socialisten (in tegenstelling tot Brussel) hadden hun kat gestuurd. Wij telden nog een tiental teruggekeerden. Bijna allen waren twee jaar lang in Spanje geweest.

5. DE GENTSE VRIJWILLIGERS TIJDENS DE TWEEDE WERELDOORLOG

Wij kwamen 68 namen van personen op het spoor die als vrijwilliger voor de I.B. naar Spanje vertrokken en in 1936 of 1937 in Gent verbleven.

(141) *Interview met wijlen Jozef Vlaeminck, op. cit.* « Kamiel Van Acker beschuldigd van Trotskysm », titelde de zoals steeds goed ingelichte *Gieljotiene van Pierlala.* Georges Van de Boom (partijsekretaris) was, volgens *Pierlala,* zelf voor deze afrekening naar Gent gekomen (*De Gieljotiene van Pierlala,* nr. 36, 4 september 1938).
(142) *Het Vlaamsche Volk,* 22 oktober 1938.
(143) *Het Vlaamsche Volk,* 26 november 1938.

Van deze 68 sneuvelden er acht in Spanje. Ook de anderen konden wij niet onder dezelfde noemer onderbrengen : enkelen geraakten niet eens in Spanje, anderen bleven slechts enkele dagen, terwijl aan het andere uiterste er een groep tot twee jaar of meer in Spanje zat.

Verder heerste niet die breed genomen ideologisch-politieke eensgezindheid die men zou kunnen veronderstellen. Er waren a-politieken, er waren kommunisten en socialisten. Bij de terugkeer kwam er dan nog een groep in het « andere kamp » terecht. De Gentse vrijwilligers gingen dus zonder twijfel in gespreide slagorde de wereldoorlog in.

Voor 38 van de 60 personen die in 1940 nog in leven waren vonden wij gegevens terug over hun aktiviteiten tijdens de periode 1940-1944 ([144]). Voor 27 ervan kon worden uitgemaakt waaruit die aktiviteiten precies bestonden. Om nu te onderzoeken of er een kontinuïteit of diskontinuïteit bestond in het aanwezig zijn of ontbreken van een politiek engagement hebben wij de Gentse vrijwilligers in vier groepen ingedeeld (waarbij uiteraard overlapping mogelijk is).

Vooreerst hebben wij de groep van zij die maximum twee maanden in Spanje bleven — of daar niet geraakten — tegenover de vrijwilligers gesteld die om en bij de twee jaar in de Brigaden waren ingeschakeld. Voor de eerste groep brachten wij 9 personen in rekening ; daarvan gingen er 6 als vrijwillige arbeiders in Duitsland werken ([145]) ; één ondere hen, de Patershol-vrijwilliger A.H. trok later met de Organisation Todt naar het Oostfront ([146]) ; een andere bewoner van de Plotersgracht D.M.A., die nooit een stap op Spaanse grond zette en via de konsul terugkwam, werkte voor de *Wehrmacht* in België ([147]) ; tenslotte was er de Bond-Moyson bediende A.V.W. die als werkweigeraar naar Duitsland werd gestuurd. Als lid van de Patriottische Milities nam hij bij de bevrijding deel aan gevechten in Mariakerke. Hij werd hiervoor

(144) Over 49 personen hadden wij voldoende gegevens in ons bezit (naam, geboorteplaats en -datum) om het opzoeken van een dossier op de Dienst Oorlogsslachtoffers van het Ministerie van Volksgezondheid mogelijk te maken. Nochtans werd voor 11 onder hen niets teruggevonden. Belangrijk is het daarbij te weten dat de Dienst O.D.O. van het Ministerie alle mogelijke gegevens bij elkaar heeft gezocht over personen die op één of andere manier onder de repressie van de bezetter hebben geleden. Dit verzamelen van gegevens was daarbij strikt gezien niet afhankelijk van het initiatief van de personen in kwestie of van hun familieleden. Opzoekingen in de archieven van het Onafhankelijkheidsfront (Dossiers Gewapende Partizanen en Patriottische Milities) brachten ons weinig nieuwe inlichtingen bij. Navraag op het Ministerie van Landsverdediging, Centrale Dienst van het Stamboek, leerde ons enkel dat Maurice B. deel uitmaakte van de Belgische strijdkrachten in Groot-Brittannië.

(145) Daaronder verstaan wij personen die vóór de verordening van het Militair Bezettingsbestuur op de verplichte tewerkstelling (in Duitsland) in oktober 1942 naar Duitsland gingen werken. Met het feit dat voor veel werklozen de sociale druk zo groot was dat zij wel « verplicht » waren in Duitsland werk te zoeken konden wij hier geen rekening houden. Daarvoor is niet alleen dit criterium moeilijk te omlijnen, maar ontbreekt verder ook het nodige bronnenmateriaal.

(146) MVG/DO, *Dossier O.D.O.*, H.A.

(147) MVG/DO, *Dossier O.D.O.*, D.M.A.

erkend als Gewapend Weerstander, maar het statuut van Burgerlijk Weerstander werd hem wegens gebrek aan bewijsmateriaal geweigerd ([148]).

Van de tweede groep gingen wij van 8 personen de aktiviteiten na. Deze verschilden eigenlijk merkwaardig genoeg niet fundamenteel met deze van de eerste groep. Vijf trokken er vóór oktober 1942 als arbeiders naar Duitsland ; één van hen, J.V.d.P., ook al een inwoner van het Patershol, was reeds in november 1940 lid geworden van de minuskule Nationaal-socialistische Vlaamse Arbeiderspartij ; een andere, die nog in 1940 lid was van de K.P., werkte na een periode in Duitsland voor de *Organisation Todt* in België. Tenslotte telden wij er nog één, een K.P.-lid, die als verplicht arbeider in Duitsland werd tewerkgesteld en één gewapend verzetsman bij het Belgisch Leger der Partizanen, een met de K.P. geaffilieerde organizatie ([149]).

⁂

In de tweede kategorie van vrijwilligers konfronteerden wij twee groepen met elkaar : 7 leden van de anti-kommunistische Broederbond (3 waren oud-leden van de K.P.B.) en 9 leden van de K.P., die dat na hun terugkeer uit Spanje nog gebleven waren. Beginnen wij met de eerste groep. D.M.A. werkte, zoals hoger vermeld, voor de *Wehrmacht* in België. Eén werd om blijkbaar politieke redenen aangehouden (welke politieke aktiviteiten daartoe de aanleiding vormden konden wij niet uitmaken) en opgesloten in Breendonk. Daar trad hij op als een brutale kapo. Toen hij later naar Buchenwald werd gestuurd kreeg hij hiervoor van de klandestiene kamporganizatie de rekening voorgeschoteld : hij bekocht het met zijn leven. W.P. van zijn kant was tijdens de oorlog aktief voor het Geheim Leger en werd tijdens een sabotageaktie aan een spoorweg aangehouden. Hij werd erkend als politiek gevangene ([150]). Ingewikkeld — of misschien wel typerend voor de politieke labiliteit van sommige van deze vrijwilligers — is het geval van R.G. In 1941 werkte hij voor de *Organisation Todt* en twee jaar later werd hij door de Gestapo aangehouden omdat hij tot een groep van het Belgisch Leger der Partizanen behoorde ([151]). Wegens het eerste feit kreeg hij later geen erkenning als politiek gevangene. Blijft nog de sleutelfiguur van de Broederbond over, met name Jan Pirot. Ook hij werkte tijdens de oorlog voor de *Organisation Todt* ([152]).

Hoe was het nu gesteld met de vrijwilligers die lid waren gebleven van de Kommunistische Partij ? Drie van hen vonden wij reeds terug bij de groep

(148) MVG/DO, *Dossier B.W.*, V.W.A. Onafhankelijkheidsfront, *Dossier Patriottische Milities*, dossier V.W.A. 153/IV/7.312. Over de 9de persoon, de in 1936 16-jarige D.M.R., vonden wij niets terug tenzij dat hij in 1941 een jaar gevangenisstraf moest uitzitten wegens diefstal (MVG/DO, *Dossier O.D.O.*, D.M.R.).

(149) MVG/DO, *Dossier P.W.*, F.S. Voor de 8ste persoon vonden wij geen gegevens.

(150) MVG/DO, *Dossier P.G.*, W.P.

(151) MVG/DO, *Dossier P.G.*, R.G. R.G. behoorde blijkbaar tot de groep Wever, waarover zo dadelijk meer in de tekst.

(152) MVG/DO, *Dossier O.D.O.*, Pirot Jan.

die lange tijd in Spanje is geweest : één als vrijwillig en twee als verplicht arbeider in Duitsland. Wij telden daarnaast nog een vrijwillige werkkracht en twee waarover wij geen enkel gegeven terugvonden. Bleven tenslotte nog 3 personen over die op één of andere manier aktief waren in het verzet.

Het is denken wij vrij algemeen bekend dat de kaders voor de oprichting en de uitbouw van het Belgisch Leger der Partizanen (B.L.P.) — als het ware tijdens de oorlog de gewapende vleugel van de K.P.B. — vooral uit de oud-vrijwilligers van de I.B. werden gerekruteerd. In Gent was er in 1942 ook een groep aktief van het B.L.P. waarvan de harde kern uit oud-Brigade-vrijwilligers bestond. Deze groep werd geleid door de ons reeds bekende Louis Wewer. Nadat enkele aanslagen op spoorlijnen waren mislukt en andere gelukt, had de groep het plan opgevat de St.-Michielsbrug op te blazen ; dit moest gebeuren op 27 februari 1942. Twee van hem werden echter betrapt, waarop een schietpartij volgde met agenten van de G.F.P. en de Gestapo. Tijdens het gevecht werd de onderofficier van de G.F.P. Funke dodelijk gewond ([153]). Daarbij werd een lid van de groep Wewer aangehouden. Wewer zelf kon, hoewel gekwetst, ontsnappen. Het gevolg van deze aanhouding was echter dat een aantal personen die deel uitmaakten van de groep werden opgepakt. Daaronder was ook de oud-Interbrigadist uit Zelzate Petrus Van Acker ([154]). Ook de Gentse oud-vrijwilliger Gustaaf Lampaert — hij was luitenant in Spanje — was hierbij betrokken. Hij werd echter pas later, in december, aangehouden wegens zijn aktiviteiten in de illegale Syndikale Strijdkomitees. Op 28 april 1943 veroordeelde een Duitse militaire rechtbank (O.F.K.-*Gericht* 570) hem tot 2 jaar gevangenis ([155]).

Voor Wewer was Gent nu aangebrand terrein geworden. Hij dook onder in het zuiden van West-Vlaanderen. Sabotagedaden werden nog gepleegd onder zijn leiding in Kortrijk, Izegem, Bissegem en Rumbeke. Op 27 november werd hij aangehouden te Pittem en overgebracht naar de gevangenis van Kortrijk. Volgens een verslag van de G.F.P. pleegde hij daarop zelfmoord in de gevangenis. Andere elementen wijzen er echter op dat hij door leden van de Duitse politie werd doodgemarteld ([156]).

Tenslotte was er ook nog Willy De Coninck. Hij kan beschouwd worden als de enige oud-vrijwilliger uit Gent die tijdens de oorlog een politieke funktie in het verzet waarnam ; zoals wij zagen waren de anderen met militaire

(153) CHARLES (J.L.) et DASNOY (Ph.), *Les dossiers secrets de la police allemande*, Bruxelles, 1972, Tome I, p. 201-202.

(154) MVG/DO, *Dossier P.G.*, Petrus Van Acker.

(155) MVG/DO, *Dossier P.G.*, Lampaert Gustavus.

(156) MVG/DO, *Dossier P.G.*, Wewer Louis. CHARLES (J.L.) et DASNOY (Ph.), *op. cit.*, Tome II, p. 62-63. Merkwaardig is wel dat zowel Wewer als Petrus Van Acker in 1941 nog als vrijwillige arbeider in Duitsland hadden gewerkt. P. Van Acker verklaarde na de oorlog dat Kamiel Van Acker hem had gevraagd naar Duitsland te gaan om daar sabotagedaden in bedrijven voor te bereiden. Aangezien er op dat ogenblik (eind 1940) niet eens in België sabotagedaden werden uitgevoerd op initiatief van de K.P. moeten wij deze verklaring toch met een grove korrel zout nemen (MVG/DO, *Dossier P.G.*, Petrus Van Acker).

taken belast. De Coninck was een tijdlang verantwoordelijke voor het Onafhankelijkheidsfront in Klein Brabant waar hij zich ondermeer bezighield met de uitgave van het sluikblad *De Klaroen* (157). Later ging hij echter ook naar de partizanen over.

Om wat de Gentse vrijwilligers tijdens de Tweede Wereldoorlog betreft tot een besluit te komen, menen wij te mogen stellen dat de houding die zij aannamen blijkbaar niet of weinig werd bepaald door het feit of zij een korte of lange tijd in de Brigaden hadden vertoefd. Daarentegen had het behoren of het niet behoren tot een politieke organizatie — in casu de K.P.B. — blijkbaar wel een invloed (158). Dit belette niet dat sommige kommunisten — gedetermineerd bijna door hun sociale situatie — politiek onortodoxe daden stelden ; het vrijwillig gaan werken naar Duitsland was hiervan een voorbeeld. Wij kunnen daar nog aan toevoegen dat naast het behoren tot een organizatie direkt persoonlijke banden van belang waren bij de keuze van de weg die meerdere oud-vrijwilligers in bepaalde krisisomstandigheden zouden volgen (159).

6. BESLUITEN (160)

Wij achten het noodzakelijk nog even terug te komen op het probleem van de geldigheidswaarde van de konklusies die uit dit artikel zullen worden getrokken. Het is duidelijk dat het in zijn wetenschappelijke analyse — wat de vrijwilligers zelf betreft — enkel de Gentenaars engageert. Dwingende konklusies voor de rest van het Vlaamse landsgedeelte en überhaupt voor Wallonië en Brussel zullen slechts kunnen getrokken worden op basis van vergelijkbare voorstudies. Toch kunnen uit deze mikro-studie een aantal elementen worden gehaald die door hun vergaande draagwijdte de vraagstelling i.v.m. deze themata een enigszins gewijzigd karakter geven.

Daarnaast is deze algemene geldigheidswaarde voorzeker wel aanwezig wat een reeks organizatorische aspekten in het behandelde onderwerp betreft. Het is zo dat de manier waarop de vrijwilligers werden geworven, naar Spanje werden gekanalizeerd en daar « begeleid » zeker geen uniek Gentse aangelegenheid was. Hetzelfde geldt voor de reaktie van de vrijwilligers op de kon-

(157) MVG/DO, *Dossier P.W.*, Willy De Coninck.

(158) Ten titel van voorbeeld : Louis Wewer en Willy De Coninck verbleven respektievelijk slechts 9 en 7 maanden in Spanje.

(159) Zo waren er tussen Louis Wewer, Petrus Van Acker en R.G. persoonlijke vriendschapsbanden. Alle drie werkten als vrijwillig arbeider in Duitsland. Alle drie (ook R.G. die na zijn terugkomst uit Spanje bij de Broederbond was beland en reeds voor zijn vertrek op een zwaar gemeenrechtelijk strafregister kon bogen) kwamen daarna bij de partizanen terecht.

(160) Wij danken psycholoog Joseph Vincent voor de waardewolle hulp die hij ons verleende bij de behandeling van de socio-psychologische aspekten van deze besluiten.

krete toestanden in Spanje, voor de manier waarop de achtergebleven familieleden werden opgevangen en zelfs voor de disputen bij de terugkeer.

In essentie is dit artikel dus naast een specifieke studie van de Gentse vrijwilligers eveneens relevant gebleken voor de werking, de organizatie en zelfs de inplanting van de Kommunistische Partij. Wij zouden echter uit wetenschappelijke overwegingen de representativiteit van onze besluiten, vooral voor wat dit laatste aspekt betreft, opnieuw tot de Gentse regio willen beperken.

⁂

Schetsen wij nog even in het kort de gegevens rond het ontstaan en de organizatie van de Brigaden. Een aantal overwegingen zowel van ideologische als van internationaal-politieke aard lagen aan de basis van de pro-Republikeinse interventie van de Sovjetunie in Spanje. In het verlengde daarvan besloot de Komintern tot de oprichting van de Internationale Brigaden. Belangrijk is het daarbij goed voor ogen te houden dat de politieke suprematie van de Kommunistische Internationale over de Brigaden de ganse burgeroorlog door onaangetast bleef. Ook de K.P.B. kreeg als gevolg hiervan de richtlijn « militair opgeleide » vrijwilligers voor dit politiek-militair korps aan te werven. Daar waar de partij zich vóórheen niet met de vrijwilligers had ingelaten zette het apparaat zich nu in werking. Federale verantwoordelijken werden aangesteld. Fondsen voor de betaling van de reisonkosten naar Parijs werden beschikbaar gesteld. Wij zagen hoe in oktober en november 1936 het aantal gegadigden relatief groot was om daarna af te zwakken en in juni 1937 geheel op nul te vallen.

De kommunisten werden wegens deze aktiviteiten scherp bekritizeerd door de rechterzijde. Dit was vanzelfsprekend het gevolg van de verdeelde stellingnamen van de diverse politieke strekkingen in België i.v.m. de burgeroorlog. Aarzelden de liberalen een poos, dan kon de Republiek in België na verloop van tijd enkel rekenen op de politieke steun van de arbeidersbeweging, vooral gestalte gegeven door haar socialistische en kommunistische komponenten. Engageerde de linkerzijde van de B.W.P. zich ten volle in deze steuncampagne, dan kwamen de socialisten in Gent in geen enkel opzicht tussen in de kwestie van de Brigaden. Alles kwam dus op de — zoals achteraf zou blijken — frele schouders van de K.P. te rusten. Gelijklopend met de politieke druk van de rechterzijde zette ook het politioneel apparaat zich in werking. Hoe dit alles zijn weerslag zou hebben op de Gentse K.P. en haar zwakte schrijnend aan het licht zou brengen reserveren wij voor straks. Eerst is het noodzakelijk in detail in te gaan op de vrijwilligers zelf.

⁂

Twee vragen lijken ons wat hen betreft essentieel te zijn. Wie waren deze vrijwilligers, en daarbij aansluitend welke elementen motiveerden hun vrijwilligerschap voor de I.B. ?

MANNELIJKE INWONERS VAN GENT VAN BELGISCHE NATIONALITEIT : INDELING NAAR LEEFTIJDSGROEPEN EN BURGERLIJKE STAND (Volkstelling van 1930).

DE GENTSE VRIJWILLIGERS VOOR DE I.B. : INDELING NAAR LEEFTIJDSGROEPEN EN BURGERLIJKE STAND (Bij hun vertrek : 1936 en 1937).

Om op deze vragen een antwoord te vinden hebben wij de volgende gegevens onderzocht : hun leeftijd en burgerlijke stand, hun beroep en sociale situatie, hun politieke gezindheid, de duur van hun verblijf in Spanje en tenslotte hun reakties achteraf.

De gemiddelde leeftijd van de vrijwilligers was 28 jaar ([161]). Indien wij enkel de leden van de Kommunistische Partij of de Kommunistische Jeugd in rekening brengen komen wij slechts aan 24 jaar ; diegenen die vóór hun vertrek steun genoten van de Kommissie voor Openbare Onderstand waren daarentegen gemiddeld 29 jaar oud. Wat de burgerlijke stand betreft hebben wij de vrijwilligers ingedeeld naar leeftijdskategorieën en ze tegenover dezelfde kategorieën geplaatst voor de gehele mannelijke bevolking in Gent ([162]). Dit gaf ons het volgende schema (zie p. 189).

De beroepen van de vrijwilligers deelden wij in in vijf kategorieën ([163]). Wij telden twee studenten en vijf bedienden, en bij deze laatste kategorie rekenden wij ook een paar handelsreizigers. Wij vonden één zelfstandige. Bij de arbeiders troffen wij 13 gespecializeerde en 28 niet-gespecializeerde aan. Bij deze laatsten waren de textielbewerkers — 4 —, de dokwerkers — 6 — en de « dagloners » — 9 — de meest voorkomende groepen. Daarnaast konden wij met zekerheid uitmaken dat 22 Gentse vrijwilligers voor hun vertrek werkloos waren ([164]). Iets meer dan de helft van deze werklozen — 13 — kregen van de Kommissie van Openbare Onderstand bijdragen uitbetaald. Dit betekent dat zij op het ogenblik dat zij werkloos werden niet waren gesyndikeerd.

16 van de 68 vrijwilligers waren lid van de Kommunistische Partij of de Kommunistische Jeugd en 3 waren lid van de Belgische Werkliedenpartij. Tussen de 8 Gentenaars die sneuvelden in Spanje waren er 3 kommunisten.

(161) Van de 68 teruggevonden namen konden wij voor 57 onder hen de geboortedatum achterhalen.

(162) Daarvoor werd gebruik gemaakt van de volkstelling van 1930, het jaar dat het minst verwijderd was van 1936. Voor de vrijwilligers (57 van de 68) werd de burgerlijke stand op het ogenblik van het vertrek in rekening gebracht. Merken wij nog op dat de volkstelling ons geen inlichtingen bezorgde over het aantal tijdelijk gescheidenen. Verder kan dit schema — gezien het klein aantal vrijwilligers (alleen de Gentse vanzelfsprekend) — slechts daar waar er merkelijke grote afwijkingen t.a.v. de totale mannelijke bevolking in Gent vast te stellen zijn, als richtinggevend bruikbaar zijn. Wij danken de Heer Van Waelvelde, bestuursdirekteur bij het Nationaal Instituut voor Statistiek voor de gedetailleerde gegevens die hij ons bezorgde.

(163) Wij konden voor 49 van de vrijwilligers een precieze opgave van het beroep terugvinden. Daarnaast is de sociale stratifikatie altijd een moeilijke opgave geweest. Het verschil tussen gespecializeerde en niet-gespecializeerde arbeiders is niet steeds duidelijk te trekken. Is b.v. het verschil tussen een drukker en een dokwerker vrij duidelijk, dan stellen beroepen als metselaar, schilder, houtbewerker, marmerbewerker ons steeds weer voor problemen. Er is zonder twijfel een verschil in kwalifikatie tussen een gespecializeerde metselaar en iemand die de specie aanbrengt. Maar het is nu eenmaal zo dat men deze gedetailleerde opgave zelden in de bronnen aantreft (met uitzondering b.v. van de C.O.O.-dossiers).

(164) Ook hiervoor moesten wij op onrechtstreekse bronnen een beroep doen (b.v. gerechtelijke dossiers). Daarnaast waren er wel de C.O.O.-archieven, maar deze geven ons enkel inlichtingen over Gent-stad zelf en niet over de randgemeenten.

Na de terugkeer werden 7 Gentenaars, waaronder 3 oud-leden van de K.P., lid van de anti-kommunistische Broederbond.

Voor 32 Gentenaars konden wij de duur van hun verblijf in de Brigaden vaststellen. Het gemiddelde schommelde om en bij de 11 maanden. Voor de K.P.-leden was dat echter 16 maanden, terwijl het voor diegenen die werden ondersteund door de C.O.O. 13 maanden bedroeg ; toch twee maanden meer dan het gemiddelde dus (met dien verstande dat voor een aantal onder hen het verblijf erg kort was en voor anderen erg lang).

Wat kunnen wij nu uit deze gegevens halen ? De vrijwilligers hadden blijkbaar een gemiddeld vrij hoge leeftijd ; dit element zouden wij kunnen associëren met het begrip rijpheid (een grote stabiliteit in de keuzen en een kontinuïteit in het gedrag) en met een hogere waarschijnlijkheid van aanpassing aan algemene maatschappelijke normen : modale persoonlijkheden dus ([165]). Indien wij echter de burgerlijke stand van de Interbrigadisten van naderbij bekijken, komen reeds een aantal elementen met deze vertrekhypotese in tegenspraak. In de leeftijdskategorie van 21 tot 25 vinden wij (steeds vergeleken met de mannelijke inwoners in Gent) merkelijk meer ongehuwden. Bij de kategorieën van 26 tot 30 en 31 tot 35 kan hetzelfde worden vastgesteld met daarenboven een niet vergelijkbaar groot aantal effektief gescheidenen. Dit zou kunnen wijzen op beduidend minder sterke familiale banden en een grote labiliteit in de affektieve sfeer. Hierbij moet men echter wel rekening houden met het feit dat de gegevens over de mannelijke inwoners in Gent alle sociale klassen groeperen, daar waar bij de vrijwilligers de groep van de niet-gespecializeerde arbeiders dominerend is. Met het klassebepaald verschil in het huwelijksgedrag wordt hier dus geen rekening gehouden, wat de vergelijkingswaarde noemenswaardig afzwakt.

Verder is het zo dat het niet de K.P.-leden waren die de oudere generatie binnen de groep van de vrijwilligers vormden, maar wel de niet-gesyndikeerde werklozen.

De Gentse vrijwilligers waren voor bijna 60 % ongeschoolde arbeiders. De niet-handarbeiders maakten slechts 10 % uit van de groep, en zij waren bijna allen politiek aktief aan de linkerzijde (kommunisten en socialisten) vóór hun vertrek naar Spanje. Het groot aantal werklozen (en onze gegevens zijn zeker niet volledig, zie voetnoot 163), zowat 20 %, kan zeker geen verwondering baren. Had de ekonomische krisis in 1934 in Gent zijn dieptepunt bereikt dan was de situatie er in 1936 zeker niet veel beter op geworden. Nog in 1937 was 3 procent van de gehele Gentse bevolking werkloos ([166]). Dit niveau lag hoger dan het nationaal gemiddelde dat 2,4 % bedroeg. Vooral de textielindustrie was hierdoor zwaar getroffen. Opvallend is het trouwens dat er onder de vrijwilligers weinig textielbewerkers waren. De meest voorko-

(165) Een modale persoonlijkheid zou men kunnen definiëren als het meest algemene persoonlijkheidstype binnen een bepaalde sociale en kulturele omschrijving.

(166) *Telling van de ongebezigden.* Ministerie van Binnenlandse Zaken. Centrale Dienst voor de Statistiek. Economische en Sociale telling van 27 februari 1937.

mende beroepskategorie en vooral dan bij de werklozen was deze van dagloner, niet-gespecializeerd en onstabiel per definitie. Dit lijkt er opnieuw op te wijzen dat een niet onaanzienlijke groep Gentse vrijwilligers ook binnen de arbeidersbevolking in Gent anno 1936 geen modale persoonlijkheden waren. De groep (van een 9-tal personen) die hiervoor trouwens het beste model kan staan is deze uit het Patershol. Allen waren werkloos en 6 onder hen werden door de C.O.O. ondersteund, wat toch wijst op een laag klassebewustzijn ; hun gemiddelde leeftijd lag om en bij de 30 jaar, terwijl er slechts twee waren gehuwd ; allen hadden een weinig precies omschreven beroep, één tenslotte was in 1936 lid van de K.P. Wij dachten hieruit te mogen besluiten dat deze groep bestond uit wat men doorgaans *Lumpenproletariat* heeft genoemd, met een erg labiele sociale en familiale situatie dus.

⁂

Komen wij nu aan het probleem van de motivaties. Eerder dan te stellen dat er gemotiveerden en niet-gemotiveerden in de groep waren, zouden wij een onderscheid willen maken tussen de bewust politiek gemotiveerden en de anderen, voor wie de politieke en sociale overwegingen niet zo'n bewuste rol speelden.

Het zou ook mogelijk zijn uit te gaan van de hypotese dat voor deze oorlogsvrijwilligers hoofdzakelijk persoonlijke faktoren en unieke niet-terugkerende ervaringen de motivatie bepaald hebben. Sommige psychologen zouden inderdaad bij deze vrijwilligers kunnen zoeken naar overeenkomsten in de persoonlijkheidsstruktuur en de onderliggende biologische en sociale invloeden. Indien deze « typische » persoonlijkheid afwijkingen zou vertonen t.a.v. de « normale » persoonlijkheidsstruktuur zouden zij los van iedere sociale en politieke motivatie ons probleem kunnen oplossen. Verder bouwend aan deze hypotese zou deze groep vrijwilligers — of een deel van de groep — bestaan uit een konglomeraat van individuen die bepaalde gemeenschappelijke kenmerken vertoonden die hen psychisch geschikt maakten voor een dergelijk avontuur. Zijn het m.a.w. de mensen die bij alle oorlogen vrijwilligers zijn ? Die kleine groep die iedere generatie in zich schuil houdt en die zich manifesteert telkens de omstandigheden rijp zijn ? Is dit zo dan wordt het verder zoeken naar meer specifieke politieke en sociale motivatiefaktoren zinloos. Dan zouden wij trouwens slechts een sociologische studie hebben gemaakt van deze groep waarvan de samenstelling reeds aan een dwingende preselektie was onderworpen.

Los van het feit dat wij twee Gentse vrijwilligers wel degelijk als « huurlingen » kunnen omschrijven (Brigaden, Vreemdelingenlegioen of *Waffen-SS*) pleiten een aantal elementen volgens ons tegen deze hypotese. Het konkreet gedrag van de meerderheid van deze vrijwilligers lijkt inderdaad deze hypotese te weerleggen. Zo reageren de niet politiek-gemotiveerden erg gedifferentieerd op de direkte oorlogssituatie, te gedifferentieerd om een gemeenschappelijke persoonlijkheidsstruktuur als enige verklaringsgrond voor hun gedrag te kunnen postuleren.

Een aantal studies over motivaties in direkte gevechtssituaties hebben daarnaast uitgewezen dat de politieke motivaties, of zelfs meer algemeen de ideologische, als eerste verdwijnen. In het algemeen geraken de faktoren die de motivaties bepalen vóór de gevechtssituatie vlug op de achtergrond, om plaats te maken voor andere die dichter aansluiten bij de individuele persoonlijkheid, zoals trots en groepssolidariteit. Ook al heeft men van de Brigaden een politiek korps bij uitstek willen maken, dan zijn deze elementen meer dan waarschijnlijk ook daar van toepassing. De reakties in een frontsituatie van een aantal duidelijk politiek gemotiveerden kunnen hierin m.i. een verklaringsgrond vinden. Zo stelden wij ook vast dat het al dan niet behoren tot de K.P. voor bepaalde deelgroepen van de vrijwilligers slechts weinig invloed heeft gehad op de duur van hun verblijf in Spanje. De bewuste motivatie op grond van sociale en politieke overwegingen, min of meer los van het eigen belang en de persoonlijke problemen, volstaat dus evenmin om het gedrag te voorspellen of zelfs achteraf te verklaren.

Hierbij sluit ook aan dat de duur van de dienst in de Brigaden zo goed als geen invloed heeft gesorteerd op de kontinuïteit van het politiek gedrag tijdens de Tweede Wereldoorlog. Hiervoor zouden wij twee mogelijke — niet noodzakelijk tegenstrijdige — verklaringen willen naar voor brengen. Vooreerst kunnen de konkrete ervaringen in de Brigaden zelf daarin een belangrijke rol hebben gespeeld. Daarnaast zou dit toch kunnen wijzen op de werking van dieperliggende persoonlijkheidsfaktoren die reeds voor sommigen de vertrekmotivaties bepaalden. Deze hypotese mag dus evenmin verwaarloosd worden. Niet enkel is echter onze bestudeerde groep te klein om hieruit verder besluiten te trekken, maar is ook onze vraagstelling aan het bronnenmateriaal — door de natuur zelf van dit laatste — aan erg veel beperkingen onderworpen, wat een onzekere vertrekbasis vormt zelfs indien er voor een grotere groep gegevens zouden beschikbaar zijn. Leggen wij er de nadruk op dat deze beperkingen ook ten dele van toepassing zijn voor de andere motivatieverklaringen die wij hier nog zullen aanvoeren.

Wat bedoelen wij nu met bewust gemotiveerden ? Zowat een derde van de vrijwilligers was vóór het vertrek betrokken geweest bij de werking van een linkse politieke organizatie. Voor de meesten was dat de K.P., voor enkelen de B.W.P. Er kan denkelijk geen twijfel over bestaan dat deze groep precies via haar politiek engagement en bewust van de reden van haar vrijwilligerschap in de Brigaden heeft dienst genomen.

Politiek engagement kan echter niet steeds een voldoende motivatie zijn. De evolutie van een aantal Gentse vrijwilligers achteraf toont dit terdege aan. Die noodzaakt bijgevolg ook een vraagstelling over de motivatie van het politiek engagement op zich. Het is trouwens duidelijk dat dit laatste geen voldoende voorwaarde was voor het vertrek naar Spanje : niet alle kommunisten zijn tenslotte naar Spanje vertrokken. Om daartoe over te gaan moesten er evident andere voorwaarden vervuld zijn. Een eventuele drijfveer waarmee wij mogelijk ook een politiek engagement gekombineerd zien hebben wij boven nader uiteengezet. De onvolkomenheden van deze hypotese somden wij

reeds op. In ieder geval geeft ze ons evenmin een voldoende verklaring voor de evolutie van de vrijwilligers na de terugkeer.

Een overtuiging — b.v. klassenbewustzijn — kan groeien vanuit de eigen individuele of kollektieve praktische ervaringen in de woon- en leefsituatie, in het maatschappelijk milieu, net als men door teoretische studie kan komen tot de overtuiging dat onze maatschappij een klassenmaatschappij is, waarna men in een bewuste keuze kan opteren voor de verdrukten. Deze faktoren zijn erg complex, maar leiden bij sommigen tot een (al dan niet gestruktureerde) doelgerichte motivatie : het veranderen van het maatschappelijk bestel. In het verlengde hiervan moet ook het vrijwilligerschap van een reeks Gentenaars worden gezien.

Voor andere Gentse vrijwilligers voor de Brigaden kan dit niet worden gezegd. Een niet onaanzienlijke groep kwam niet uit het klassiek arbeidersmilieu, maar veeleer uit het lompenproletariaat. Zij draaiden veeleer naast de maatschappelijke molen mee. Dat deze mensen in onvrede leefden met hun omwereld hoeft geen betoog. Een aantal onder hen had als landloper in Merksplas verbleven en niet weinigen hadden een strafregister. Hun protest was doorgaans niet doelgericht d.w.z. dat zij zelden — een figuur als Jan Pirot zou hierop een uitzondering kunnen vormen — reageerden tegen de oorzaken van de verdrukking, van hun pariabestaan. Veeleer probeerden zij zich elke dag staande te houden. Zonder zich veel te bekommeren om de toekomst of om meer algemene kenmerken van de situatie, hadden zij meer oog voor de onmiddellijke kansen en gevaren die de konkrete situaties inhielden. Er was dus een discrepantie tussen hun objektief sociale situatie en hun mentaliteit. In bepaalde omstandigheden kon hun aggressiviteit tegen het bestaande echter wel een effektievere gerichtheid krijgen. Wij menen dat zowel de Tweede Wereldoorlog als de Spaanse burgeroorlog zulke omstandigheden waren. Het is logisch dat deze mensen een krisissituatie of een plots aangeboden kans aangrepen om uit het niets op te duiken. Daarenboven was het eveneens vrij normaal dat deze « marginalen » zich aangetrokken voelden tot de soms extreme standpunten van de K.P. en de harde taal en aktiemiddelen die in deze organizatie werden gehuldigd, zeker in de periode van de « klasse tegen klasse »-politiek die de partij nog een tijdje na het aan de macht komen van Hitler voorstond. Een deel van dit lompenproletariaat behoorde zonder twijfel tot het pro-kommunistische milieu in het Gent van 1936.

Deze onbewuste motivaties komen dus neer op het minder bewust en meer spontaan reageren, reaktie die echter de werkelijke bron van haar onbehagen niet onderkent. In de lijn van deze hypotese is het gemakkelijk de reakties van een aantal vrijwilligers bij de terugkeer te verklaren. Zij voelden zich bedrogen en lieten zich misbruiken door wie er belang bij had de kommunisten en de arbeidersbeweging in haar geheel te treffen. Ook de opstelling van vele Gentse Interbrigadisten tijdens de wereldoorlog kan in deze optiek geen verwondering baren. Wij kunnen dus stellen dat voor de bewust gemotiveerden het vrijwilligerschap in het verlengde lag van een positief zoeken, met dien verstande dat velen onder hen een grote mobiliteit vertoonden t.o.v. hun milieu (zij waren ondermeer de jongste vrijwilligers), ook als men ze plaatst

tegenover andere leden van de K.P. De onbewust gemotiveerden reageerden veeleer op een negatieve situatie. Bij deze laatsten vonden wij de drop-outs terug die deel uitmaakten van wat men als een geïsoleerde subkultuur kan bestempelen.

⁂

De Gentse K.P. had een zekere invloed en inplanting gevonden in deze milieus, waarschijnlijk reeds vroeg in de jaren dertig toen het aantal werklozen (en uiteraard waren deze losse ongeschoolde arbeiders de eerste slachtoffers) snel steeg. De kommunisten toonden zich in 1930 erg aktief bij een aantal stakingen waarin zij vooral de weinig strijdvaardige houding van de vakbonden laakten ([167]). Deze stakingen sorteerden weinig resultaat, maar bij de parlementsverkiezingen van 1932 haalde de K.P. bijna 7 % van de stemmen. Dit was met uitzondering van een aantal kantons in het Luikse en in Henegouwen de hoogste score voor de kommunisten op nationaal vlak. Toch maakte de invloed die ze in deze milieus hadden verworven precies de zwakte uit van de partij. Dit waren geen klassebewuste arbeiders. Hun aanleunen bij de K.P. was louter door een negatieve reflex gemotiveerd. De reaktie van een aantal onder hen bij de terugkeer uit Spanje had dan ook zijn weerslag op de partij. Wij konden dit wat de ledencijfers betreft (ook al zal die weerslag daar kleiner geweest zijn) niet nagaan wegens gebrek aan archiefmateriaal, maar de verkiezingsuitslagen spreken boekdelen. Reeds 1938 zag een zware terugval bij de gemeenteraadsverkiezingen. In 1939 verloor men in het kanton Gent t.o.v. 1936 een 2.500 stemmen en viel men op de helft terug. Dit fenomeen is uniek in Vlaanderen, zodat de oorzaken die er toe leidden dat ook wel zouden kunnen zijn. Verdere studie hierover zal noodzakelijk zijn.

De kommunisten hadden in Gent bij de wervingen van de vrijwilligers geroeid met de riemen waarover ze beschikten. En die riemen waren niet bijster stevig. Toen de boot schipbreuk leed dienden zij de gevolgen daarvan te dragen.

Sommige vrijwilligers vochten voor de bevrijding van het Spaanse volk, andere veeleer voor hun eigen bevrijding. Enkele jaren later zouden er nog weinigen overblijven om de anti-fascistische strijd in België verder te zetten.

(167) VAN GHEEM (F.), *Stakingen te Gent en kanaalzone : 1930-1936*, Licentiaatsverhandeling, R.U.G., Sektie Geschiedenis, 1976-77.

LIJST VAN AFKORTINGEN

B.L.P.	Belgisch Leger der Partizanen
B.W.P.	Belgische Werkliedenpartij
C.O.O.	Kommissie van Openbare Onderstand
C.O.P.A.C.	Centre d'Organisation et de Propagande Anti-Communiste
G.F.P.	Geheime Feldpolizei
I.B.	Internationale Brigaden
I.R.H.	Internationale Rode Hulp
K.J.	Kommunistische Jeugd
K.P.B.	Kommunistische Partij van België
M.V.G./D.O.	Ministerie van Volksgezondheid/Dienst Oorlogsslachtoffers
D.B.W.	Dossier Burgerlijke Weerstander
D.P.G.	Dossier Politiek Gevangene
D.P.W.	Dossier Weerstander door de sluikpers
O.D.O.	Dienst Opzoekingen, Dokumentatie en Overlijdens
O.C.M.W.	Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn
O.F.K.	Oberfeldkommandantur
P.C.E.	Partido Comunista de España
P.C.F.	Parti Communiste Français
P.V.	Proces-verbaal
R.A.B.W.	Rijksarchief Beveren-Waas
R.U.G.	Rijksuniversiteit Gent
S.D.-S.	Servicios Documentales - Salamanca
P.S.	Politico-social
S.M.	Servicio militar
S.J.W.	Socialistische Jonge Wacht
V.K.P.	Vlaamse Kommunistische Partij